

ESOG 

BİLİM

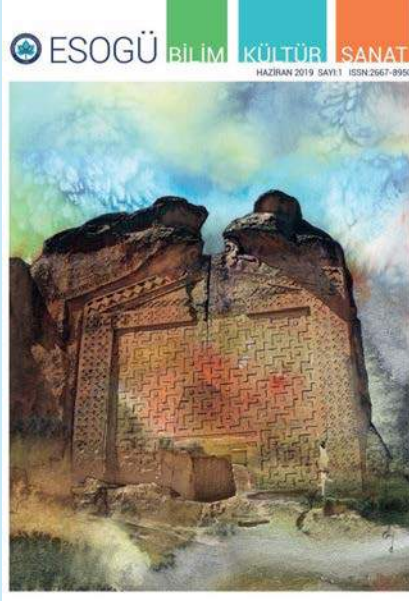
KÜLTÜR

SANAT

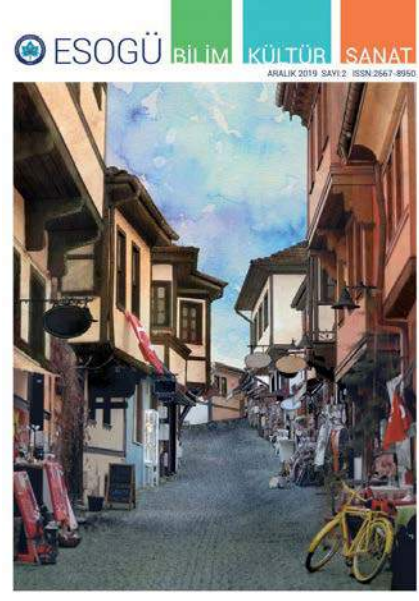
HAZİRAN 2021 SAYI:5 ISSN:2667-8950

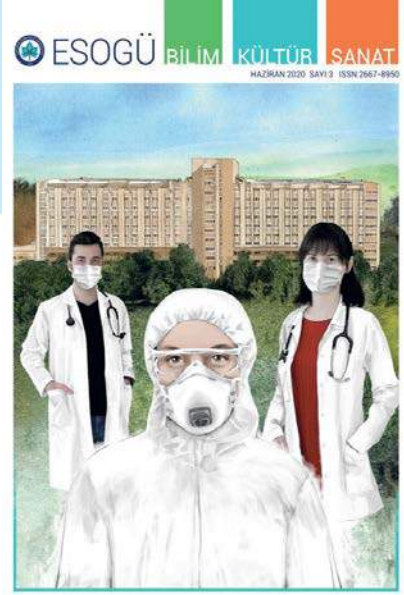

Haziran 2019 Sayı:1

Aralık 2019 Sayı:2

Haziran 2020 Sayı:3

Aralık 2020 Sayı:4

ESOGÜ

BİLİM

KÜLTÜR

SANAT

Altı ayda bir yayınlanan Bilim Kültür Sanat Dergisi

Haziran 2021 Sayı: 5

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Adına Sahibi**

Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK

Baş Editör

Doç. Dr. Oytun MEÇİK

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Elif AVCI

Öğr. Gör. Pınar KARHAN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kürşat Bora ÇARMAN

Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI

Doç. Dr. Duran CANKÜL

Doç. Dr. Ersin KARADEMİR

Doç. Dr. Fatma SEVİNÇ ERBAŞI

Doç. Dr. Gökçe KETİZMEN ÖNAL

Doç. Dr. Meltem DİNLEYİCİ

Doç. Dr. Soner AKPINAR

Doç. Dr. Şirin ŞENGEL

Doç. Dr. Elif AVCI

Dr. Öğr. Ü. Yunus ARAZ

Sorumlu Müdür

Doç. Dr. Duran CANKÜL

Dergi ve Kapak Tasarımı: Elif AVCI

Sayfa Tasarımı: Pınar KARHAN

Kapak, Sayfa Tasarım / Uygulama:

Yalın Tolga TEKDEMİR

ISSN: 2667-8950

Yayın No: 359

İletişim: 0222 239 37 50 (5095)

kurumsal@ogu.edu.tr

Adres: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
ESOGÜ Meşelik Yerleşkesi 26040
Odunpazarı Eskişehir

www.ogu.edu.tr

Baskı Tarihi: Haziran 2021

Baskı Yeri: ESOĞÜ Basımevi, Eskişehir

Baskı Sayısı: 1000 adet

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

©T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi bünyesinde çıkarılan ESOĞÜ Bilim Kültür Sanat Dergisi'nin yayın hakkı ESOĞÜ'ye aittir. Yazı İşleri'nden ve ilgili yazarlardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz.

Kapak

Yunus Emre İllüstrasyon

İÇİNDEKİLER

01 Sınai Mülkiyet Kanunu'nda Düzenlenen "Coğrafi İşaretler"

Pelin KARAASLAN

04 Yerli Tohumculuk

Mehmet Demir KAYA

07 Üniversitelerde Yerli Üretim: Patent, Üniversite-Sanayi İşbirliği ve Girişimcilik

Şahin COŞKUN

10 İleri Dental İmplantolojide Kemik Yükseltme İşlemleri

Ömür DEREÇİ

13 Türk Eğitim Sisteminde Dijitalleşme

Zeynep AVCI

16 Aizanoi Antik Kenti Kazı ve Araştırma Çalışmaları

Ahmet TÜRKAN

19 Kendimizi Daha İyi Anlayabilmenin Yolu 'Öteki'ni Tanımdan Geçiyor Olabilir mi?

Aybiçe TOSUN SÜVÜT

21 Eskişehir Bölgesi'nin En Erken Tarihi Hakkında (Tunç Çağı)

Fatma Sevinç ERBAŞI

26 Evliya Çelebi ve Seyahatname

Bilge Kağan ŞAKACI

28 Lilliputlar: devcücekentler

Hakan KELEŞ

31 Akademisyenlik ve Seyahat

Deniz YİĞİT

**34 UNESCO 2021 Anma ve Kutlama
Yıldönümleri: Hacı Bektaş-ı Veli - Yunus Emre
- Ahi Evran**

Emine GÜMÜŞSOY

36 Yunus Emre'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Erşahin Ahmet AYHÜN

38 Yunus Emre'nin Edebî Şahsiyeti

Tuba ONAT ÇAKIROĞLU

40 Yunus Emre'nin Sevgi Anlayışı

Kamil SARITAŞ

44 Hacı Bektâş Velî'de Tasavvuf

Düşüncesi

Sıdika ÇANAKÇI

**45 Hacı Bektaş Veli Dergâhı,
Meclis-i Meşayih Arşivi ve Alevi-Bektaşî**

İnanç Merkezleri Hakkında

Medine SİVRİ

48 Ahî Evran, Ahîliğin Müşahhaslaştığı İsim

Yunus ARİFOĞLU

Merhaba,

Okurlarımız ile yeniden bir araya gelmenin mutluluğu içindeyiz.

Yayın hayatında iki seneyi geride bırakan ESOGÜ BKS, bilim, kültür ve sanata ilişkin araştırmaları içeren formatı ile beşinci kez merhaba diyor.

Dergimizin bu sayısını “yerel değerler” başlığında şekillendirdik. Küresel boyutta artan ilgi ve COVID-19 pandemisinin gündelik hayatı dönüştürücü etkisinden yola çıkarak belirlediğimiz bu temanın; kültürel mirası koruma, yeni değerler üretme ve kalkınma adına önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu amaç doğrultusunda öğretim üyelerimizin katkılarıyla coğrafi işaretlere ilişkin hukuki düzenlemeler, yerli tohumculuktaki gelişmeler, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi özelinde üniversitelerin üretim ve uygulamalarını gündemimize aldık. Dijitalleşmenin kültürel bir dönüşüme yol açmasından hareketle Türk eğitim sistemine yansımaları ve sanatın yeniden üretimi üzerinde durmak istedik. Tarih öncesi çağlardan beri önemli bir geçiş noktası ve yerleşim yeri olarak görülen Eskişehir’in en eski tarihine ışık tutmaya; Aizonai Antik Kenti yerlilerinin yaşam kültürlerini anlamaya çalıştık. Üzerinde yaşadığımız toprakların zenginliğini kültürlerarasılık ve gezme kültürü üzerinden değerlendirdik. Ayrıca UNESCO 2021 anma ve kutlama yıldönümleri kapsamında Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Ahi Evran’ı anlatan bir dosya hazırladık. Emine Gümüşsoy editörlüğünde hazırlanan bu dosya ile çokça ihtiyaç duyduğumuz sevgi, hoşgörü, doğruluk, birlik ve beraberlik söylemlerini hatırlatmak istedik.

Dergimize emeği geçen yazarlarımız ile derginin hazırlanma, basım ve dağıtım aşamalarına katkıda bulunan tüm ekip arkadaşlarımıza teşekkürlerimizi sunar, takipçilerimize keyifli okumalar dileriz.

Yılın son ayında buluşmak üzere...

Pınar KARHAN

Pelin KARAASLAN

2020 yılının sonlarından beri coğrafi işaretlerde farkındalığın artırılmasına yönelik proje ve çalışmaların sayısının arttığı görülmektedir. Öyle ki bu durum TÜRKPATENT Başkanı Prof. Dr. Habip Asan tarafından "Türkiye'de coğrafi işaret seferberliği başladı" şeklinde ifade edilmektedir. Bu oldukça önemli bir gelişmedir; zira coğrafi işaret, sahip olduğu ekonomik önemi bir yana, ülke için kültürel bir miras, sürdürülebilir gelecek için de bir vizyondur.

Gerek geleneksel el sanat ve zanaatları, gerekse de yöresel tat ve ürünleri ile zengin bir kültür mirası üzerinde konumlandırılan bir ülkenin vatandaşları olmakla ne kadar övünsek azdır. Ancak hepimiz biliyoruz ki haklı bir övüncün kaynağını kadersel olarak bir şeye sahip olmak değil, sahip olunanı korumak, geliştirmek ve gelişimi sürdürülebilir kılmak oluşturur. Sınai Mülkiyet Kanunu'nda düzenlenen "coğrafi işaretler", söz konusu amaca hizmet eden hukuki kurumlardan biridir.

Coğrafi işaret, (tıpkı marka, patent ya da tasarım gibi) fikri mülkiyet haklarının alt başlıkları arasında yer alır. Marka ürünleri ayırt eden işaretleri, tasarım ürünlerin görünüm özelliklerini, patent ise ürünlerin teknik özelliklerini koruma altına alırken; coğrafi işaret, ürünlerin kültürel özelliklerine yönelik koruma sağlar ve böylece yöresel değerlerimiz için harcanılan çaba ve yatırımları özendirmeyi amaçlar.

www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/DA945640-F752-40A2-A743-98965F9E1B0F.pdf

Coğrafi işaretlerin konusunu oluşturan ürünler, belli bazı özellikleri bakımından bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ya da ün kazanmış olan gıda, tarım, maden, el sanatları veya sanayi ürünleridir. Bu tür ürünleri niteleyen ifadeler, kanunda belirtilen şartları sağlayıp tescil edildiklerinde "coğrafi işaret" olarak anılırlar. Çorum leblebisi, Afyon sucuğu, Isparta halısı ya da Eskişehir lületaş, coğrafi işaretlerin en bilinen örneklerindedir.

Tescile bağlı olarak koruma altına alınan diğer mülkiyet hakları gibi coğrafi işaretler için de tescil başvurusu Türk Patent ve Marka Kurumuna yapılır. Üretici grupları, çeşitli meslek kuruluşları, ürünle ilgili olarak kamu yararına çalışan veya üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumaya yetkisi bulunan dernekler, vakıflar ve kooperatifler bu başvuruyu yapabilir. Ürünün tek bir üreticisi varsa, bu durumu ispat etmesi şartıyla ilgili üretici de başvuru yapabilir. Sınai Mülkiyet Kanunu'nda düzenlenen diğer haklardan farklı olarak, coğrafi işaret korumasından yalnızca başvuran kişi ya da kişiler değil, tescil belgesindeki şartlara uygun olarak üretim veya pazarlama faaliyeti gösteren işletmelerin tümü yararlanır.

Sınai Mülkiyet Kanunu'nda, bir ürünün coğrafi işaret olarak tescil edilebilmesi için sağlaması gereken şartlar iki grupta ele alınmıştır. Buna göre; bir ürün nitelendirmesinin coğrafi işaret olarak tescil edilebilmesi için o ürünün ya "menşe adı" ya da "mahreç işareti" özellikleri taşıması gerekir. Şayet bir ürünün tüm veya

www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/DA945640-F752-40A2-A743-98965F9E1B0F.pdf

esas özellikleri belirli bir coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan kaynaklanıyor ve ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşiyorsa, söz konusu ürünü tanımlayan ifade “menşe adı” olarak anılır. Örneğin “Eskişehir lüle taşı” menşe adı olarak tescil edilebilmiş bir işarettir. Menşe adlarına konu olan ürünler, sadece ait oldukları coğrafi bölgede üretilirler; zira tescil belgesinde belirtilen niteliklerini, ancak ait olduğu yöre içinde üretildiği takdirde kazanabilirler.

Coğrafi işaret korumasından yalnızca başvuran kişi ya da kişiler değil, tescil belgesindeki şartlara uygun olarak üretim veya pazarlama faaliyeti gösteren işletmelerin tümü yararlanır.

Mahreç işaretinde ise ürünün niteliği, ünü veya diğer özellikleri yine belirli bir coğrafi bölgeden kaynaklanmaktadır; buna karşın ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden birinin söz konusu coğrafi alanın sınırları içinde yapılması yeterli olup diğer işlemler ilgili yöre dışında da tamamlanabilmektedir. Örneğin Eskişehir Ticaret Odası tarafından tescil ettirilen “Eskişehir Met Helvası” bu şekildedir. 2020 yılında tescilleri yapılan Sivrihisar Dövme Sucuğu ve Sivrihisar İncili Küpe, mahreç işaretinin diğer örneklerindendir.

Mahreç işaretine sahip ürünün özelliklerinden en az birinin o yöreye ait olması şartıyla, yöre dışında da üretilebilmesi mümkündür. Dolayısıyla

www.eskisehir.ktb.gov.tr/TR-149939/luleyasi.html

ürün ile yöre arasındaki bağlantı, menşe adında olduğu kadar sıkı değildir.

Menşe adı ve mahreç işaretlerinde coğrafi bir yer adının bulunması zorunlu değildir. Yukarıda açıkladığımız şartları taşıyan bir ürünü belirtmek için geleneksel olarak kullanılan, günlük dilde yerleşmiş ve coğrafi bir yer adı içermeyen adlar da menşe adı veya mahreç işareti olabilir. “Haşhaşlı dut pestili” bu şekilde bir mahreç işaretidir. Ürünün kaynaklandığı coğrafi yer olan Malatya, ürün adında belirtilmemiştir. Öte yandan hiçbir şekilde menşe adı veya mahreç işareti olarak tescil edilemeyecek ibareler de mevcuttur. Bunlar; ürünlerin öz adı olmuş adlar ile ürünün gerçek kaynağı konusunda halkı yanıltabilecek olan bitki tür ve çeşitleri ya da hayvan ırkları vb. adlardır. Kamu düzenine ve ahlaka aykırı adlandırmaların da menşe adı veya mahreç işareti olarak tescili mümkün değildir.

Coğrafi işaret tesciline konu olan ürünün niteliğinin, ününün, tarihsel geçmişinin veya diğer özelliklerinin coğrafi alan ile bağlantısını kanıtlayan bilgi ve belgeler (gazete, makale, araştırma yazıları vb.) tescil başvurusunda sunulur ve gerekli incelemeler sonucunda şartları sağ-

ladığına kanaat getirilen ürünler coğrafi işaret siciline kaydedilir. Menşei adı ya da mahreç işareti adı altında tescil edilebilmiş bir ürünün ne şekilde elde edildiğine/üretildiğine dair bilgiler de sicil kayıtlarında yer alır. Kayıtlarda belirtilen şartları sağlayarak üretim ya da pazarlama faaliyeti gösteren işletmeler, gerekli bildirimlerde bulundukları takdirde ilgili ürün üzerinde menşei adını veya mahreç işaretini kullanma hakkını elde ederler. Bu hak aynı zamanda kendilerine bir yükümlülük de getirmektedir. 10 Ocak 2018 tarihi itibarıyla, tescilli coğrafi işaret ile birlikte amblem kullanımı zorunluluğu getirilmiştir. Böylece tüketiciler, coğrafi işaretli ürünleri kolayca ayırt edebileceklerdir. Kırmızı renkli amblem menşei ürünler, yeşil renkli amblem ise mahreç ürünler için kullanılmaktadır.

Coğrafi işaret tesciline konu ürünün özelliklerini taşımadığı halde tescilli ibareyi veya amblemi kullananlar ve bu şekilde coğrafi işaretin ününden yarar sağlamaya çalışanlar veya ürünle ilgili olarak toplum nezdinde karıştırılmaya yol açanlar, coğrafi işaret hakkına tecavüz etmiş sayılırlar. Anılan kişiler, kanunda bu husus için öngörülen hukuki ve cezai yaptırımlara tabi tutulurlar.

Coğrafi işaretler için sağlanan bu koruma; tüketicilere, üreticilere ve dolayısıyla ülke kültür ve ekonomisine pek çok katkı sunar. Tüketiciyi yanıltan sahte üretimlerin engellenmesi ile birlikte, hem ürünün gerçek üreticilerinin olası kazanç kayıpları hem de belli bir coğrafi alana özgü nitelikte yapılan üretimlerin yozlaştırılması ya da niteliklerinin kaybolması önlenmekte-

dir. Ayrıca coğrafi işaret koruması, ürünlerin karakteristik ve doğal özelliklerini yitirmeden devamını sağlamakta ve bu hususta tüketiciler için bir güven ve kalite işlevi görerek tescil edildiği ürüne pazarlama gücü katmaktadır. Ürünün gerçek üreticilerini koruyan kolektif bir hak olması, coğrafi işaretin kırsal kalkınmaya aracılık etmesi ve katkı sağlaması sonucunu da doğurmaktadır.

www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/DA945640-F752-40A2-A743-98965F9E1B0F.pdf

İşte tüm bu nedenlerle, bir ürün coğrafi işaret olarak tescil edildiğinde, ilgili yörede kutlamalar, şenlikler yapılmaktadır. Tescil edilen her coğrafi işaret, bizler için kültürel bir miras, gelecek için bir vizyondur.

Mehmet Demir KAYA

Binlerce yıldır nesilden nesile aktarılan tohumlar yaşamın güvencesi. Biyolojik çeşitlikte önemli bir kaynak olan Türkiye, son yıllardaki yerli tohumculuk faaliyetlerindeki gelişmeler ile ön plâna çıkmaya başladı. Genetik hazinemizin korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesinde yerli tohum stratejilerinin geliştirilmesi hayati önem taşıyor.

Tohum, bitkisel üretimin başlangıcı olarak büyük bir öneme sahiptir. Ülkemizde tarımı yapılan bitkilerin büyük çoğunluğu tohumla üretilmektedir. Ancak, tohumlar sadece bitkisel üretim amacıyla kullanılmamaktadır. Bitkilerin kalıtsal özelliklerini bir sonraki nesillere aktaran en önemli genetik kaynaktır. Gerek kendisi, gerekse işlendikten sonra elde edilen ürünleriyle tohumlar, beslenmemizde önemli bir yere sahiptir. Günlük beslenme alışkanlıklarımız içerisinde doğrudan tohumları tüketilen nohut, fasulye ve mercimek gibi ürünlerin yanında, un, bulgur, pirinç, bitkisel yağlar vb. gıdalar tohumların işlenmesi sonucunda elde edilmektedir. Bu bakımdan ülkemiz sanayisinin içerisinde de tohumların ayrı bir önemi vardır. Hayvan beslenmesinde (soya, arpa, mısır vb.) kullanılmalarının yanında, birçok baharatı (kimyon, anason, rezene vb.) ve içecek hammaddesini (kakao, kahve, malt ve bira gibi) tohumlar oluşturmaktadır. Ayrıca, direkt olarak tohumlarından elde edilmese de, ülkemizde en fazla üretimi yapılan lif bitkisi olan pamuktan elde edilen lifler, tohumdan oluşmaktadır.

Tohumları diğer canlılardan ayıran en önemli özellik aşırı kuruma dayanım gösterebilmektedir. Yaklaşık %3 nem düzeyinde bile canlılıklarını devam ettirebilmektedir. Bu özellikleri sayesinde bozulmadan uzun yıllar canlılıklarını koruyabilmekte, uzun süre depolanabilmekte ve taşınmaları kolay olmaktadır.

Tohumluk kavramı ise, tozlanma ve döllenme sonucu oluşan embriyo ve yedek besin maddesi bulunan generatif üreme organı olan “tohum” ile birlikte, yeni bir bitki meydana getirme şansına sahip yumru, soğan, stolon, rizom, fide vb. vejetatif bitki kısımlarını ifade etmektedir. Ancak yaygın kullanımda çiftçiler, üretimde kullanacakları üretim materyallerinin tamamını tohumluk olarak adlandırmaktadırlar.

Bitkisel üretimde başarının ön şartı, yüksek kalitede tohumluk kullanmaktır. Çünkü tohumluk seçiminde ve kullanımında yapılacak hataların telafisi mümkün olmamaktadır. Ekilen tohum çimlenip yeni bir bitki oluşturmuyorsa, bitkisel üretim yapma şansı da ortadan kalkmaktadır. Genel olarak iyi ve kaliteli tohumluk kullanarak verimde %20-40 oranında artış sağlanabilmektedir. Bu nedenle kullanılacak tohumluğun belirli kalite standartlarına sahip sertifikalı tohumluk olması son derece önemlidir.

Ülkemizde tohumculuk faaliyetleri 1963 yılında yürürlüğe giren 308 sayılı “Tohumlukların Tes-cil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun” ile düzenlenmekte iken, 2006 yılında Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu ile “bitkisel üretimde verim ve kaliteyi yükseltmek, tohumluklara kalite güvencesi sağlamak, tohumluk üretim ve ticareti ile ilgili düzenlemeleri yapmak ve tohumculuk sektörünün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için gerekli olan düzenlemeler” yapılmaktadır. Bu kanun kapsamında, tarla bitkileri, bağ-bahçe bitkileri, orman bitki türleri ve diğer bitki türleri çoğaltım materyaline ait çeşitlerin ve genetik kaynakların kayıt altına alınması, tohumlukların üretimi, sertifikasyonu, ticareti, piyasa denetimi ve kurumsal yapılanmalar ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

Buğday ve arpa, ekim alanlarının ve kullanılacak tohumluk miktarlarının fazla olması nedeniyle en fazla tohumluğa ihtiyaç duyulan bitkilerdir.

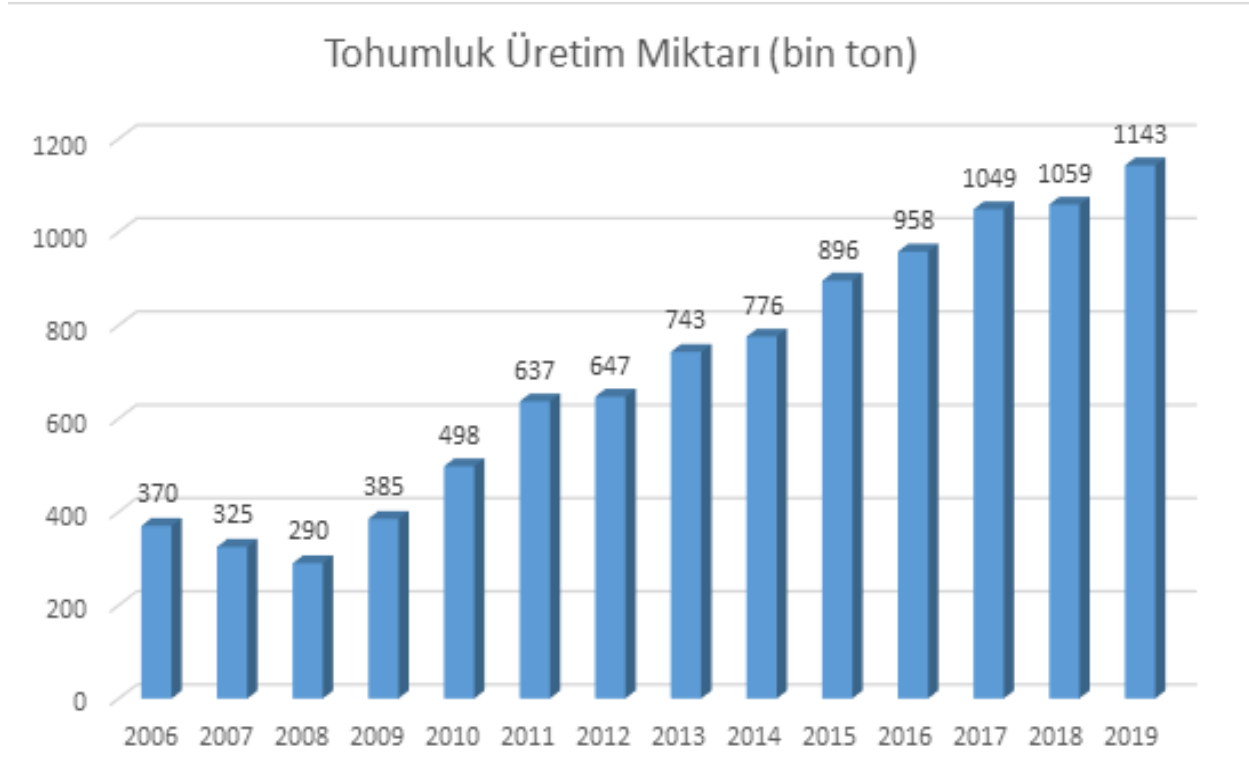

Kaynak : T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021

Ayrıca vejetatif olarak yumrularıyla üretilen patates bitkisinde de birim alanda kullanılacak tohumluk miktarı yüksektir. 2019 yılında ülkemizde toplam 1.143 bin ton tohumluk üretilmiştir (Şekil 1). Bu üretim içerisinde en yüksek pay 480 bin ton ile buğday, 250 bin ton ile patates, 180 bin ton ile arpa ve yaklaşık 55 bin ton ile mısır bitkilerinde gerçekleşmiştir. Üretilen tohumluklarla çiftçilerimizin talepleri karşılanmış ve 2019 yılında buğdayda 35 bin ton, ayçiçeğinde 18 bin ton ve mısırdaki 12 bin

ton tohumluk ihraç edilmiştir. Bununla birlikte, patates, mısır ve sebze tohumlarında ithalatımız diğer ürünlere oranla daha yüksek olmuştur. Yerli tohumculuk faaliyetleri sonucunda, fidan ve süs bitkileri ile birlikte, ilk defa 2018 yılında ihracatımız ithalatımızı karşılamış, hatta bir miktar fazla vermiştir. 2019 yılında ise bu oran yaklaşık %88 olarak gerçekleşmiştir. Son 3-4 yıldır üretim maliyetleri yüksek olan hibrit şeker pancarı, ayçiçeği, mısır ve sebze tohumları ile birlikte, buğday, soya ve sebze tohum ihracatında önemli artışlar sağlanmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerindeki tohumluk maliyetlerinin yüksek kalması, ülkemizi tohumluk üretiminde ön plana çıkartmıştır. Tohumluk ihracat miktarımız her yıl artarak yaklaşık 260 milyon dolara, ticaret hacmimiz ise yıllık 500-550 milyon dolara ulaşmıştır.

Tohumluk üretimi, kamu kurum ve kuruluşları ve özel sektör tohumculuk firmaları tarafından yapılmaktadır. Genellikle hibrit tohum üretimi yapılan bitkilerde özel sektör tohumluk firmalarının üretim payları yüksektir. Tohumculuk Kanunu'nun kabul edildiği 2006 yılından itibaren özel sektörün tohumluk buğday ve arpa üretimi de hızla artmış ve toplam tohumluk üretimin-

Şekil 1. Ülkemizde tohumluk (tarla bitkileri ve sebze) üretim miktarlarının yıllara göre değişimi (BÜGEM)

deki özel sektörün payı buğdayda %66'ya, arpada ise %88'e ulaşmıştır. Bunun dışında, soya, mısır, ayçiçeği, patates, pamuk, şeker pancarı ve sebze bitkilerinde tohumluk üretiminin neredeyse tamamı özel sektör tohumluk firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak, sertifikalı tohumluk üretiminin artırılmasından daha önemli olan konu, üstün özelliklere sahip yerli çeşitlerin ıslah edilerek, bu çeşitlerin tohumlukların üretilmesidir.

Yurtdışında ıslah edilen çeşitlerin tohumluklarının ülkemizde üretilmesi, kullanılması ve ihrac edilmesi yeterli görülmemelidir. Yerli çeşit ıslahı konusunda da ülkemizde 2004 yılından beri önemli bir ivme yakalanmış ve tescil edilen yerli çeşit sayısı hızla artmıştır.

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021

Artan nüfus baskısı nedeniyle gıda talebinin hızla artmasının yanında, tarım alanlarının da hızla azalması, hem ülkemizde hem de dünyada bitkisel üretimdeki verimliliğin artırılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle daha verimli, daha kaliteli ve olumsuz çevre koşullarına daha toleranslı yeni yerli çeşitler ıslah edilmelidir. Bu bakımdan yüzyıllardır yaşamını sürdürerek günümüze ulaşmış "yabani türler" ile birlikte "yerel tohumlar" ön plâna çıkmaktadır.

Yerli çeşit ıslahı konusunda ülkemizde 2004 yılından beri önemli bir ivme yakalanmış ve tescil edilen yerli çeşit sayısı hızla artmıştır.

"Yerel Tohum", "Ata Tohumu" veya "Köy Çeşitleri" gibi farklı isimlerle adlandırılan bu tohumların, adaptasyon kabiliyetleri ve olumsuz çevre şartlarına toleransları yüksektir. Morfolojik olarak birbirine benzer olmakla birlikte çok farklı genetik yapıya sahip bitkilerden oluşmaktadır. Bu tohumların biyotik ve abiyotik stres şartlarına dayanıklı, verimli ve kaliteli çeşitlerin ıslahında önemli gen kaynağı olmaları nedeniyle yerel tohumlar tespit edilmeli, toplanmalı ve özellikleri belirlenerek muhafaza edilmelidir. Tarım ve Orman Bakanlığımız tarafından "Mirasımız Yerel Tohum" projesi kapsamında yerel tohum toplama çalışmaları etkin bir şekilde sürdürülmektedir. Ülkemizin hemen hemen her ilinde, ilçesinde ve köyünde bile farklı ürün gruplarına ait yerel tohumlar bulunmaktadır. Çünkü ülkemiz, bitki çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir coğrafyada, farklı iklim koşullarının etkisi altında bulunmakta ve yaklaşık 12 bin'den fazla bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca, buğday, arpa, yulaf, mercimek, nohut, bezelye, fiğ, yonca ve korunga gibi birçok bitkinin de gen merkezi konumundadır.

Türkiye, bitki çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir coğrafyada, farklı iklim koşullarının etkisi altında bulunmakta ve yaklaşık 12 bin'den fazla bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır.

Sonuç olarak, yerli tohumculuk sektörümüz hızlı ve istikrarlı bir şekilde büyümekte ve buna bağlı olarak tohumluk üretimimiz ve ihracatımız da artmaya devam etmektedir. Bununla birlikte küresel iklim değişiklikleri ile sıkça yaşadığımız kuraklık, yüksek sıcaklık, su baskınları, don olayları, tuzluluk, toprak ve hava kirliliği gibi değişen çevre şartlarının yanında, beslenme alışkanlıklarımızın değişmesi nedeniyle bitkisel üretimdeki dalgalanmaların da artacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle zengin bitki çeşitliliğimizi ve yerel tohumlarımızı kullanarak üstün özelliklere sahip yerli çeşitlerin geliştirilmesi bu sorunların aşılmasına yardımcı olacak, tohumculuk sektörümüze ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır.

Bilimsel bilgilerin değere dönüştürülmesi ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirleyicilerindendir. Ürettikleri fayda ile kalkınmaya katkı sunan üniversiteler, sanayi ile girdikleri işbirliği süreçlerinde de önemli kazanımlar oluşturmaktadırlar. Bu kapsamda Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, her geçen gün artırdığı patentli ürünlerini ulusal ve uluslararası yatırımcılarla buluşturarak yerel üretime katkıda bulunmaktadır.

İnsanlık tarihini incelediğimizde teknik ilerlemenin daimi bir değişimin eseri olduğunu görürüz. Bu değişim, günümüz toplumlarının yaşamını geçmişe kıyasla oldukça farklılaştırmıştır. Artan nüfusla birlikte ihtiyaçların değişerek artması hem taleplerin karşılanması gerekliliğini hem de süreçte ortaya çıkan küresel ısınma, çevre kirliliği, doğal yaşamın tehdidi ve salgın hastalıklar gibi bir çok sorunun giderilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Bu noktada bilim ve teknoloji çalışmaları çok daha önem kazanmaktadır.

Özellikle bilginin toplumlar için değişimin bir katalizörü olduğu günümüzde; değişimin gerekliliğini kavrayan, bilgi çağının gerektirdiği yapılanmaları oluşturan, nitelikli insan gücüne sahip ülkelerin dünyada söz sahibi oldukları görülmektedir. Bilginin üretilmesi konusunda en önemli yere sahip olan üniversiteler bilimin ışığının yayılmasında, yeni teknolojik gelişmelerin yaygınlaştırılmasında Ar-Ge ve inovasyon oluşumunda etkin rol almaktadır.

Kuruldukları dönemden beri dünyadaki değişimlere öncülük eden üniversiteler, çeşitli beklentileri karşılamak durumundadır. Başlangıç yıllarında doğru bilgiye ulaşılmasını, bilginin korunmasını ve yayılmasını amaçlayan kurumlar iken bugün bilgi üretmenin yanı sıra CO-VID-19 pandemisinde görüldüğü üzere aciliyet gerektiren bilgiyi üretme ve bilginin entegras-

Üniversitelerde teknoloji transferi; üretilmiş nitelikli bilginin endüstriye aktarılması, yani ekonomik bir değere dönüştürülmesi süreçlerini kapsayan faaliyetlerin bütünü olarak adlandırılabilir.

yonu işlevini de üstlenmektedir. Günümüzde üniversitede görevli bir araştırmacıdan bilgiyi üretmesi, bunu yayımlaması, sanayi ile işbirliği kurarak ilgili teknolojinin hazırlık seviyesini artırması, fikri mülkiyet haklarını koruma altına alması, bilgiyi sanayi desteğiyle ürün veya hizmete dönüştürmesi veya akademik girişimi ile bu teknolojinin ticarileşmesine öncülük etmesi beklenmektedir.

Bu kapsamda, dünya genelinde inovasyon odaklı çalışmaların hız kazanmasıyla bilim politikaları yeniden şekillenmekte ve üniversite ile sanayinin sistematik bir şekilde işbirliği kurabilmesi için faaliyetler yürütülmektedir. Üniversitelerde Ar-Ge projeleri vasıtasıyla üretilen teknik bilgi, özellikle fen, mühendislik ve sağlık alanındaki araştırmacıların yürüttükleri projeler ile ortaya çıkmaktadır. Üretilen yeni bilgiler makale, bildiri ve tez gibi çıktılarla dünya ile paylaşılmaktadır. Eğer üretilen bu yeni bilgi, tekniğin bilinen durumuna bir yenilik getiriyor, yeni bir tekniğin gelişimini içeriyor ve kullanımı ekonomik bir fayda getirebiliyor ise patent ve faydalı model gibi araçlarla koruma altına alınmaktadır.

Üniversitelerde üretilen teknik bilginin geliştirildiği proje sayısı ve çeşitliliği arttıkça bu teknik bilginin teknoloji hazırlık seviyesi ve dolayısıyla endüstriye uygulanabilirliği artmaktadır. Ayrıca disiplinler arası çalışmalar günümüz problemlerine orijinal ve etkin çözümler de sunabilmektedir. Üretilen bilginin bir üst seviyeye çıkarılması için araç bazen araştırma projeleriyle bazen üniversite-sanayi işbirliği projeleri olmaktadır.

Üniversitelerde üretilen bilginin ve teknolojinin geliştirilmesinde ve faydaya dönüştürülmesinde en önemli mekanizmalardan biri Üniversite-Sanayi İşbirliğidir (ÜSİ). ÜSİ sayesinde; üniversitelerin sahip olduğu fiziki altyapı ve araştırmacı kaynağı, sanayinin sahip olduğu üretim altyapısı, tecrübe ve finansal kaynaklarla birleştirilmektedir. Diğer bir ifade ile Üniversite-Sanayi İşbirliği; sanayinin mevcut kaynakları ile üniversitelerin sahip olduğu kaynakların, topluma ve taraflara yarar sağlamak üzere, bir sistem ve metot dâhilinde bütünlük arz edilerek oluşturulan araştırma geliştirme, eğitim-öğretim ve diğer yapılabilecek hizmet faaliyetlerinin tümü olarak ifade edilmektedir.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi (ETTOM) de bilimsel araştırmalar sonucunda ortaya çıkan buluş ve yenilikçi ürünlerin ticarileşme sürecini baştan sona kapsayan destek hizmetleri veren bir birim olarak kurulmuştur. Bu kapsamda Eskişehir ve bölgesinin sahip olduğu Ar-Ge potansiyelini kullanarak yüksek katma değere sahip teknolojik ürünlerin geliştirilmesine aracılık etmekte, ulusal ve uluslararası finansal destek programlarından etkin bir biçimde yararlanma, fikri ve sınai mülkiyet haklarını yönetme, akademik girişimciliği teşvik etme ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunma gibi girişimleri desteklemektedir.

Yapılan çalışmalar “ESOGÜ Patent Portföyü” adlı araştırmada bir araya getirilerek üniversite bünyesinde geliştirilen, bilgi ve teknolojinin kullanılıp katma değeri yüksek teknolojilerin ulusal ekonomiye kazandırılması süreçlerine katkıda bulunulmuştur.

ESOGÜ Patent Portföyünde;

- Çevre Dostu Biyo-bozunur Plastik (2013/15639)
- Engelsiz Yaşam Teknolojileri (2014/16272)
- Madencilikte Yüksek Zenginleştirme Teknikleri (2015/00218)
- İleri Malzeme Üretim Teknikleri (2015/17449)
- Güneş Enerjisi Teknolojilerinde Verimin Artırılması (2017/09289)
- Yenilikçi Malzeme Kaplama Teknikleri (2017/20789)
- Yüksek Performans ve düşük Yakıtlı Motor (2019/17377)
- Yapay Zeka Tabanlı Tıbbi Atık Ayrıştırma Sistemi (2019/00696)
- Kansere Tedavisi için geliştirilmiş Aplikatör (2019/11979)

- Yapay Zeka ile Bebeklerin Konfor ve Ağrı Düzeylerinin Belirlenmesi (2020/0431)

gibi yenilikçi alanlarda teknolojik çözümler sunan ulusal ve uluslararası düzeyde ellinin üzerinde patent, faydalı model ve tasarım başvurusu bulunmaktadır. Ayrıca üniversitemiz akademisyenlerinden Dr. Özer Çelik'in buluş sahipleri arasında bulunduğu işitme engellilerin iletişim teknolojilerinden yararlanmalarını kolaylaştıracak yapay zekâ teknolojisi konusundaki üç patenti, ilgili akademisyenin girişimci olarak kurmuş olduğu şirkete devredilerek toplumsal ve ekonomik faydaya dönüşmesi desteklenmiştir.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, tüm paydaşlarıyla birlikte yerel, bölgesel ve ülkemiz ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmekte olduğu evrensel bilgi ve teknolojinin toplumsal ve ekonomik faydaya dönüşmesi, yerleştirme yoluyla ülkemiz ihtiyaçlarına yönelik arzın garanti altına alınması amacıyla gerekli Ar-Ge, Üniversite-Sanayi İşbirliği ve Girişimcilik faaliyetlerini kurgulanması ve yürütülmesi tüm hızıyla devam etmektedir.

Ömür DERECİ

İleri dental implantoloji, çene kemiğinin dental uygulamalara elverişli olmadığı durumlarda kullanılan bir yöntem. Dört farklı yöntemle gerçekleştirilen yeni kemik oluşturma ile çenenin her bölümüne dental implant uygulaması yapılabilir. ESOĞÜ Ağız, Diş ve Çene Cerrahisi kliniği kemik yükseltme işlemlerini Eskişehir genelinde başarı ile gerçekleştiren bir birim olarak hastaları sağlıklarına kavuşturuyor.

Çene kemikleri, dişleri taşıyan ve çiğneme fonksiyonunun oluşturduğu yükleri üstlenen aktif kemik döngüsünün devam ettiği fonksiyonel bir organdır. Travmatik veya yıllar içinde oluşan fizyolojik etkiler dişlerin içine yerleştiği çene kemiği bölümü olan alveoller kemiklerde kayıplara yol açar. Bu travmatik etkiler diş kaybı, sinüs boşluğunun aşağı sarkması, patolojik lezyonlar ve diş eti hastalıkları olarak sınıflandırılabilir. Dental implant yerleştirilebilmesi için bu etkiler ile azalmış, kaybolmuş alveolar kemiğin yatay veya dikey yönde kemik oluşturuvcu teknikler ile desteklenmesi gerekmektedir. Yeni gelişen biyomateryaller ve teknikler ile yetersiz alveoler kemikler uygun süre sonunda yeterli boyuta ve dental implant yerleştirilmesine uygun hale getirilebilmektedir. Günümüzde uygun teknik ve materyaller ile dental implant uygulaması yapılamayan çene bölgesi neredeyse bulunmamaktadır.

Çene ogmentasyonu dediğimiz yetersiz kemiği boyutsal olarak arttırma işlemi (yeni kemik oluşturma) son yirmi yıl içinde oldukça gelişme göstermiştir. ESOĞÜ Ağız, Diş ve Çene Cerrahisi kliniğinde aktif olarak başarı ile kullanılan belli başlı ileri teknikler ve biyomateryaller aşağıda anlatılmaktadır.

ESOĞÜ Ağız, Diş ve Çene Cerrahisi kliniğinde başarı ile ileri teknikler ve biyomateryaller kullanılmaktadır.

Alveolar Kemik Ayırma Tekniği

Alveoler kemiğin yatay (enine) kayıplarında kemik ön ve arka yüzeylerini özel aletler ile ayırarak yatay genişletme uygulanması işlemidir. Böylelikle kemik yatay olarak genişlemiş olmakta ve dental implant yerleştirilmesi için yer açılmaktadır. Genişleyen ayırma alanı yapay kemik ile de desteklenebilmektedir. Sağlıklı bir çeneye dental implantın yerleştirilebilmesi için en az 5 mm kemik genişliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle 3-5 mm kemik yatay boyutu kemik ayırma operasyonu için uygun boyuttur. İşlem öncesi volumetrik bilgisayarlı tomografi ile dental implant yerleştirilecek kemiğin boyutu incelenmelidir. 3 mm'den dar kemiklerde bu işlemin uygulanabilirliği zorlaşmakta ve kemik tabakalarında kırıklar ve açıklıklar oluşabilmektedir. Bu olgularda blok kemik transferleri veya diğer yönlendirilmiş doku rejenerasyonu uygulamaları kullanılmalıdır.

Plateletten Zengin Fibrin Uygulamaları

Plateletten zengin fibrin (PZF) plastik veya titanyum tüpler içine alınan kanın santrifüj edilmesi ile elde edilen iyileşmeye hız kazandıran bir kan ürünüdür. Tüpün alt kısmına kanın büyük kısmını oluşturan eritrosit hücreleri çökeler ve üst kısmında platelet ve lökosit hücrelerinden zengin bir fibrin matriks kalır. Bu fibrin matriksin içerdiği büyüme faktörleri ile doku iyileşmesine katkıda bulunabileceği kanıtlanmış ve biyomalzeme birçok rejeneratif uygulamada kendine kullanım alanı bulmuştur. Kliniğimizde PZF gerek tek başına gerekse diğer yapay kemik materyalleri ile birleştirilerek yönlendirilmiş kemik rejenerasyonu amaçlı sıklıkla kullanılmaktadır.

PZF tek başına hem membran olarak hem de yapay kemiğe alternatif olarak kullanılır. PZF yapay kemiğe alternatif olarak sinüs tabanı yükseltme veya yatay-dikey kemik yükseltme işlemlerinde parçalanıp çeşitli yapay kemik materyalleri ile karıştırılarak uygulanabilir. PZF

Şekil 1. Santrifüj cihazı.

eldesi için santrifüj cihazına (Şekil 1) ihtiyaç vardır ve özellikle sinüs tabanı yükseltme işleminde çok başarılı sonuçlar elde edilmektedir.

Sinüs tabanı yükseltme işlemleri yeni bir teknik olmasa da gelişen biyomalzeme teknolojisi ile sınır olgularda bile çok başarılı sonuçlar vermektedir. Bu işlem sarkmış sinüslerin bulunduğu hastalarda dikey yönde az olan kemik miktarını arttırmaya yarar ve çene kemiği dental implant yerleştirilmesine uygun hale gelir. Sinüs lift de denilen sinüs tabanı yükseltme işlemleri açık ve kapalı olarak 2 şekilde gerçekleştirilir (Şekil 2,3).

Şekil 2. Sinüs tabanı yükseltme işlemi uygulanmadan önce dikey kemik seviyesi implant uygulamasına uygun görünmemektedir.

Şekil 3. Sinüs tabanı yükseltme işlemi ile beraber dental implantlar aynı anda uygulandıktan sonraki operasyon sonrası radyografik görünüm.

Yönlendirilmiş Kemik Rejenerasyonu

Herhangi bir kemik yükseltme işlemi uygulanacak hastanın sistemik olarak sağlıklı olması ve sigara kullanmaması gereklidir. Sigara herhangi bir kemik yükseltme yönteminin başarısını yarı yarıya etkiler. Yönlendirilmiş kemik rejenerasyonu (YKR) işlemi çeşitli insan vücudunda eriyebilen veya eriyemeyen bariyer membranlar yardımı ile defekt veya kemik eksikliği bölgesinin sadece kemik oluşumunu indükleyecek şekilde yeni kemik oluşumu ile tedavi edilmesidir.

Defektin şekli YKR operasyonunda çok önemlidir. Üç duvarlı doğal olarak şekil oluşturulabilme özelliği olan yatay (enibe) defektler rezorbe olabilen membranlar ile kolayca tedavi edilebilmektedir. Üç boyutlu boşluk özelliği göstermeyen dikey defektler titanyum meş veya titanyum destekli politetrafloroetilen (PTFE) membranlar ve kemik greftleri yardımı ile tedavi edilebilmektedir (Şekil 4-6). Özellikle PTFE membranlar son yıllarda dikey ve yatay kemik rejenerasyonu işlemlerinde başarı ile kullanılmaktadır. Başarılı bir YKR için 4 şart gerekmektedir;

- 1- Primer yara kapanması
- 2- Damarlanmanın sağlanması
- 3- Yeni kemik oluşacak boşluğun oluşumu ve idamesi
- 4- Yaranın stabilitesi

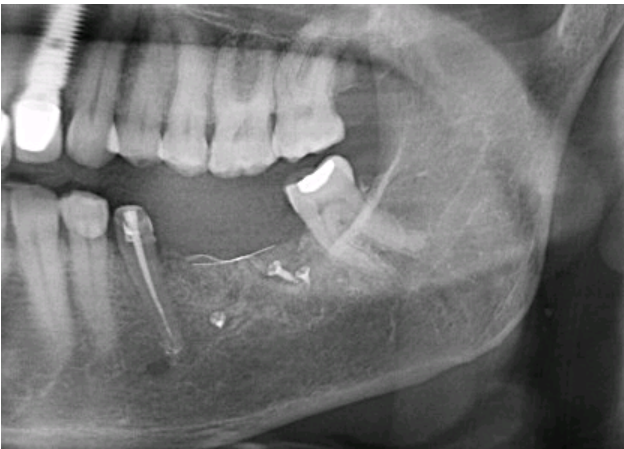
Şekil 4. Dental implantlar ile tedavi edilemeyen alt çene arka bölgedeki kemik defektinin operasyon öncesi radyografik görünümü.

İşlem sonunda yapay kemiğin bölgeye entegre olması için 6-10 ay arası bekleme süresi gerekmektedir. Bu işlem sonunda iyi bir hasta bakımı çok güzel sonuçlar elde edilmekte, normal yollar ile dental implant yapılamayan çenelerde dental implant yerleştirilmesi mümkün olabilmektedir.

Otojen Kemik Blok Tekniği

Kemik yükseltme operasyonlarında otojen greftler altın standart olarak belirlenmiştir. Otojen kemik tekniği hastanın kendisinde mevcut olan bir alıcı sahadan gerek görülen yere kemiğin blok olarak aktarılması işlemidir. Blok kemik greftleri ağız içinde alt çene arka bölgeden ve çene ucundan, ağız dışında ise kalça kemiğinden ve kafatasından alınabilmektedir.

Bu bölgelerden alınan kemikler uygun koşullarda hazırlanan alıcı sahaya çeşitli vida

Şekil 5. Vidalar ile sabitlenmiş titanyum destekli PTFE membranın operasyon sonrası radyografik görünümü.

Şekil 6. Şekil 4'deki olgunun dental implant yerleştirilip köprü protezi ile rehabilite edildikten sonraki ağız içi görünümü. Protetik tedavi ESOGÜ Diş Hekimliği Fakültesi Protetik Diş Tedavisi Anabilim Dalı'nda gerçekleştirilmiştir.

ve plaklar ile sabitlenip dikey veya yatay kemik rekonstrüksiyonunu sağlamaktadır. Blok otojen kemik transferi 6 mm'nin üzerinde dikey ve yatay kemik yüksekliğine ihtiyaç duyulduğu zaman yapılmaktadır.

Otojen greftler alıcı sahaya aktarıldıktan sonra aktarılan kemiğin bölgeye adaptasyonu için 3 aylık bir süreye ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tekniğin en önemli dezavantajı verici sahadan kaynaklanan rahatsızlık ve tekniğin görece karmaşık olmasıdır. Ayrıca otojen kemik zaman içerisinde diğer yapay kemik malzemelerine göre daha fazla erime göstermektedir.

Dental implantolojide kemik oluşturma teknikleri, biyomateryal teknolojisi, kemik oluşumu ve biyolojisi hakkındaki anlayışımızın gelişmesiyle hızla ilerlemekte ve bunun sonucu olarak çok başarılı sonuçlar alınmaktadır. Kliniğimiz uzmanlık dalı ile uyumlu olarak Eskişehir'de kemik yükseltme yöntemlerinin olguya uygun olarak seçilip uygulandığı tek uzmanlık merkezi olarak hizmet vermektedir. Kemik greftlerinin temel yapısı olan "replasman rejenerasyonu" hedef alınarak doku iskeletleri üzerine kök hücre çalışmaları ile her geçen gün membran ve greft olarak kullanılabilecek rezorbe olabilen malzemeler geliştirilmektedir. Gelişen teknoloji ile önümüzdeki on sene içerisinde daha başarılı sonuçların ortaya konacağı açıktır.

Hayatımızın her alanında hızlı bir dijitalleşme süreci yaşanmaktadır. Dijital teknolojiler konusunda çocuklarımızı çağın gereklerine uygun becerilerle donatırken onların gerçeklikten uzaklaşmamalarını da sağlamalıyız. Günümüz çalışma hayatı şartları ve gereklilikleri çerçevesinde çocuklarımızı yetiştirmeli, ancak insani değerlere uygun bir dijitalleşme yol haritası da oluşturmamızdır.

Eğitimciler veya öğrenciler olarak günlük hayatımızda eğitim-öğretime dair karşılaştığımız kavramları bir düşünelim. 'Okuryazarlık' kavramının bile çok farklı anlamlar kazandığı günümüzde kalem, kâğıt, kitap, defter yerine artık bilgisayar, internet, tablet, telefon gibi dijital cihazlar yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. İçinde bulunduğumuz pandemi de eğitimde dijitalleşmenin önemini ve geliştirilmesi gerekliliğini tetikleyen önemli bir süreç olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BT) yaşanan gelişmeler, dijitalleşmenin kaçınılmaz olduğunu gösterdiği kadar yerli ve milli yol haritasının belirlenmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur.

Dijitalleşmenin somut etkilerinin giderek daha yaygın olarak görüldüğü eğitim-öğretim alanında, 1980'li yıllardan başlayarak, eğitimde bilgisayar kullanımı, bilgisayar-destekli eğitimin yaygınlaştırılması, okullarda bilgisayar la-

boratuvaryı sayısının artırılması gibi amaçlarla pek çok girişim ve proje gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ülkemizde gerçekleştirilen en kapsamlı ve en büyük bütçeli proje olan FATİH Projesi (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) ile okullarımızdaki teknolojiyi iyileştirmek ve bilişim teknolojileri araçlarının derslerde etkin kullanımı amaçlanmıştır.

FATİH projesinin bileşenlerine bakıldığında, donanım ve yazılım alt yapısının sağlanması ile birlikte öğretim programlarında etkin, bilinçli ve güvenli BT kullanımı, öğretmenlerin hizmet içi eğitimi, eğitsel e-çerikler sağlanması şeklinde eğitimde dijitalleşmenin en temel başlıklarını içerdiği görülmektedir. Her ne kadar bu alanların her birinde geliştirme ve iyileştirmeler farklı platform ve şekillerde devam ediyor olsa da bu proje ile ülke genelinde pek çok okulda etkileşimli tahtalar yerini almış, internet alt yapılarında iyileştirmeler yapılmıştır.

Proje kapsamında içerik ayağı olarak oluşturulan EBA (Eğitim Bilişim Ağı), Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen çevrimiçi bir sosyal eğitim platformu olarak ortaya çıkmıştır. Halen sınıf seviyelerine uygun, güvenilir e-çerikler sunmak amacıyla gelişimi devam eden EBA, pandemi sürecinde de eğitim-öğretimin devamlılığında ülkemiz için çok önemli bir rol üstlenmiştir.

Çok boyutlu bir süreç olan eğitimde dijitalleşme, pandemi süreci ile birlikte ülkemizde de dünyada olduğu gibi farklı anlamlar ve boyutlar kazanmıştır. Bu süreçte donanım ve yazılım alt yapılarının güçlendirilmesi kadar, eğitimci ve öğrencilerin dijital okuryazarlıklarının artırılması, zengin e-çerikler geliştirilmesi, güvenli internet kullanımı gibi pek çok boyutta dijitalleşmenin ele alınması gereği daha iyi anlaşılmıştır. Bu boyutlar sadece ilköğretim ve ortaöğretimi değil, yükseköğretim kurumlarımızı da kapsamaktadır.

Teknik Olanaklar ve Yetkin Personel İhtiyacı

FATİH gibi kapsamlı bir proje ile öğretimde fırsat eşitliği temel hedeflerden biri olmuştur. Proje kapsamında güzel gelişmeler olmakla birlikte, gerekli donanım ve internet imkânlarının henüz sağlanamadığı okullarımız da mevcuttur. Bununla birlikte pek çok okula sağlanan imkânların verimli ve etkin kullanımı için yeterli donanıma sahip uzman personel sağlanmasında yetersizlikler görülebilmektedir.

Güncel donanım ve yazılımlar konusunda bilgili, gelişmeleri takip eden, ülkemiz kültürel değerlerini de içeren yenilikçi bakış açısına sahip bireyler yetiştirme ihtiyacı devam etmektedir. Aynı ihtiyaçlar yükseköğretim kurumlarımızda da mevcuttur. Pandemi ile uzaktan eğitime hızlı ve nispeten başarılı bir geçiş sağlanmış ve bu sürecin sağlıklı-yürütülmesinin en önemli bileşenlerden biri de yetkin teknik personel gereksinimi olmuştur.

Eğitimcilerin Eğitimi

Gerekli teknolojinin ve bu teknolojinin devamlılığını sağlayacak uzman personelin yanında, söz konusu teknolojileri sınıflarında etkin kullanması hedeflenen öğretmen ve eğitimcilerin yetiştirilmesi pandemi öncesine göre daha fazla önem kazanmıştır. Bu konuyu belli bir merkezden yapılan bir yetiştirme faaliyeti yerine, farklı alanlardan eğitimcilerin ortak ve iş birlikçi çalışması ile gelişecek bir boyut olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Bu süreçte, ilk ve orta öğretimde farklı branşların bilişim öğretmenleri ile iş birliği, yükseköğretimde farklı uzmanlıkların eğitimcilerle iş birliği yapması kaçınılmazdır.

Günümüzde eğitim teknolojileri artırılmış gerçeklikten oyunlaştırmaya, Web 2.0 araçlarından yapay zekaya kadar çok geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Branşa yönelik uygun teknolojik araçların ve öğretim yöntemlerinin seçimi, her bir teknolojinin kullanım amacı, kullanım şekli, süresi, alana özgü ihtiyaçlara göre farklı şekillenmektedir. Genel bilgilendirmelerle birlikte, eğitimcilerin süreçte aktif katılımı, istekli ve öğrenmeye açık olması önem taşımaktadır.

Günümüzde eğitim teknolojileri artırılmış gerçeklikten oyunlaştırmaya, Web 2.0 araçlarından yapay zekaya kadar çok geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.

Yerli ve Milli Yazılımlar

Dijital dönüşümde/dijitalleşmede başka bir boyut ise son yıllarda önemi gittikçe artan yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesidir. Eğitim sektöründe de bu anlamda belirli oranlarda gelişim sağlanmış, çeşitli amaçlarla geliştirilen yazılımlar kullanılmaya başlanmıştır. Geliştirme çalışmalarının devam edeceği kuşkusuzdur. Dijitalleşmenin doğal etkisi olarak ortaya çıkan siber güvenlik kavramı ile bu alanda yetkin personel yetiştirilmesi ile yapılacak bilimsel araştırmalar ve bu çalışmaların desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda yakın zamanda Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm Projesi kapsamında yer alan çeşitli üniversitelerden akademisyenlere, Yüksek Öğretim Kurulu ve Cisco iş birliği ile “siber güvenlik” ve “ağ yönetimi” konularında eğitimler verilmiş ve verilmeye de devam edilmektedir.-

Üniversitelerimizde Dijitalleşme

Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından, 2018 yılının Aralık ayında Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm projesi başlatılmıştır. Projenin temel amacı, öğretim elemanları ve öğrencilerin dijital yeterliliklerinin artırılması olarak belirtilmiştir. Projenin ilk etabında 20 üniversitemizden 60 binin üzerinde öğrenci ve 10 binin üzerinde öğretim elemanına dijital beceri eğitimleri verilmiştir. YÖK Başkanı Prof. Dr. M. A. Yekta SARAÇ, bu projenin bir farkındalık projesi olduğunu, YÖK olarak, üniversitelerimizin potansiyelini harekete geçirmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Pandemi sürecinde de dijitalleşmeye yönelik farklı etkinlik ve projeler gerçekleştirilmiştir. Dikkat çeken önemli projelerden biri YÖK ve TÜBİTAK iş birliği ile gerçekleştirilen sanal laboratuvar çalışmalarıdır. Proje ile laboratuvar uygulamalarının en yoğun olduğu iki laboratuvar dersi “genel kimya ve genel fizik laboratuvarı dersleri” belirlenerek; üniversitelerin başta Fen ve Mühendislik Fakülteleri ile Meslek

Yüksekokullarının çeşitli programlarında yer alan genel kimya ve genel fizik laboratuvarı derslerinin sanal laboratuvar aracılığıyla yapılması plânlanmaktadır. Dijital Dönüşüm projesi üniversitelerde dijitalleşme konusunda olumlu anlamda bir hareketlenme sağlamıştır. Bununla birlikte, her üniversitenin kendi teknik imkânlarını, personel durumunu, ihtiyaçlarını belirleyerek dijitalleşme yol haritasını sağlıklı şekilde oluşturması önem taşımaktadır.

Çocuklarımıza dijital beceriler kazandırırken, dijital bağımlılara dönüşmemelerinin sağlanması son derece önemlidir.

Dijital Çağda Öğrenci Olmak

Eğitim alanında da birçok alanda olduğu gibi dijitalleşme yaygınlaşırken; temel hedefin çocuklarımızı yarının dünyasına hazırlamak olduğunu görüyoruz. Elbette ki bu önemli ve zorunlu bir hedeftir. Ülkemizin dünyadaki gelişmeleri takibi, dışa bağımlı olmadan kendi teknolojilerini üretebilmesi, küresel alanda rekabet edebilecek donanımda bireyler yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) verilerine göre 2019'da 5 üzerinden 2,94 olan Türkiye'nin dijitalleşme notunun 2020'de 3,06'ya yükselmesi; çocukla-

rın dijital dünyada kendilerine yer bulabilecek bilgi ve becerilere sahip olabilmeleri açısından önem taşımaktadır. Değişen dünyaya ayak uydurmak sadece teknik becerileri değil, dil becerilerini, İngilizce dışında diller öğrenmeyi, iletişim ve iş birliği, birlikte çalışma ve dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesini de içermektedir. Günümüz öğrencileri eskiye göre çok daha fazla değişkenin olduğu, pek çok alanda kendilerini geliştirmeye çalıştıkları bir platformda kendilerini yetiştirme ve ifade etme çabası içindedir. Öğretim programlarına baktığımızda bu becerileri hedefleyen pek çok dersin yer aldığı görülmektedir.

Diğer taraftan dijital dünyanın getirdiği yeni tehlike alanları da mevcuttur. Siber zorbalık, sosyal medya platformları üzerinden çocukları ve gençleri hedef alan saldırı vb. tehdit türleri son yıllarda insanlığın baş etmeye çalıştığı durumlardandır. Bu nedenle çocuklarımıza dijital beceriler kazandırırken, dijital bağımlılara dönüşmemelerinin sağlanması son derece önemlidir. Geleceğin dünyasına hazırladığımız bireyler, teknolojik anlamda kendilerini geliştirmiş oldukları kadar, insani ve kültürel değerleri benimsemiş, dijital becerilerini bu değerler çerçevesinde kullanan, dijital dünyada etik değerlerin farkında olan bireyler olarak yetişmelidirler.

Ahmet TÜRKAN

“İkinci Efes” olarak da nitelendirilen Aizanoi Antik Kenti’nde on senedir süren kazı ve alan araştırmaları sona erdi. Kazı başkan yardımcısı Ahmet Türkan’ın anlattıklarına göre çalışmalardan elde edilen bilgiler bölgenin tarihteki önemini daha da artıracak.

Günümüzde Kütahya’nın Çavdarhisar ilçesi sınırlarında kalan Aizanoi, antik dönemde “Penkalas” olarak adlandırılan Kocasü Çayı’nın suladığı Örencik Ovası’nın ortasında yükselen Zeus Tapınağı’nın çevresinde gelişmiş bir antik kenttir. Kaynaklardan bir kısmı kentin isminin Arkadia kralı Arkhas’ın oğlu Azan’dan geldiğini; bir kısmı da bir kıtlık zamanında, kentin baş rahibi Euphorbos’a gelen bir kehanetin ardından bir kirpi (eksis) ve tilkinin (ouanous) kurban edilmesiyle başlayan refah döneminden dolayı bu iki hayvanın adlarının birleşimiyle (eksouanous/eksouanon) ortaya çıktığını ifade ediyor. Harabelerin kuytu-larına yuvasını kuran tilkilerine ve yaz akşamları yollara dökülen kirpilerine fazlaca maruz kaldığımdan olsa gerek, ikinci efsane bana her zaman daha yakın geldi. Kentin hikâyesinin geri kalanının kısmı ise yüz yılı aşkın süredir gerçekleştirilen arkeolojik ve tarihsel çalışmalar sonucunda ortaya çıktı.

Görsel 1: Aizanoi Antik Kenti Zeus Tapınağı
(Kaynak: Berke Özbay Arşivi)

MÖ 2. yüzyılda Epiktetos, bölgesinin başkenti oldu ve yine bu dönemde kendi meclisi, darp-hanesi ve agorası olan bir polis durumuna ulaştı. Tapınak çevresindeki kazılarda, bu süre zarfında kentin Pergamonlu koloniciler tarafından idare edildiğine dair önemli bulgular bulunuyor. Ne var ki MÖ 1. ve MS 1. yüzyıllarda Hellen – Makedon elit nüfus kendini iyiden iyiye göstermeye başladı. Bu nüfus, Roma ile ilişkisini iyi tutmak için uğraştı ve kentin, imparatorluk kültürünün tapınak koruyuculuğunu (neokoros) alması için girişimlerde bulundu. Lakin bu sırada ülkeyi yöneten Iulius – Claudius Hanedanı üyelerini ikna girişimi, onlar adına düzenlenen pek çok festival ve ciddi miktarda bağışa rağmen sonuç vermedi.

Bugün Aizanoi’u ziyaret ettiğimizde hayranlıkla izleyeceğimiz Zeus Tapınağı, tiyatro, stadyum, köprü ve hamamlar gibi hâlen ayakta duran pek çok eser Roma Dönemi’nin ürünüdür.

MS 2. yüzyılda kentte Roma etkisi arttı ve Antoninler Hanedanı ile kurulan iyi ilişkilerle bir kalkınma sürecine girildi. MS 117 – 161 tarihleri arasında Aizanoi en parlak çağını yaşadı. Bu kalkınma kendini imar faaliyetlerinde gösterdi. Toplum kozmopolit hâle geldi, eğitim oranı ve toplumsal çeşitlilik arttı. Bugün Aizanoi’u ziyaret ettiğimizde hayranlıkla izleyeceğimiz Zeus Tapınağı, tiyatro, stadyum, köprü ve hamamlar gibi hâlen ayakta duran pek çok eser işte bu dönemin ürünüdür. Kent bu süreçte Merkezi Atina olan Panhellen Konfederasyonu’nun önemli bir parçası ve Batı Anadolu’daki Zeus kültürünün merkezi hâline geldi. Daha eski yerleşimcilerine ait Ana Tanrıça kültü de bu süreçte varlığını ve önemini korudu. Hatta kentin varlıkları, bizim “güney nekropolis” olarak adlandırdığımız ve ana tanrıça kutsal alanının hemen aşağısında yer alan mezarlığa gömüldü ki hem tanrıçanın kutsallığından paylarını alsınlar hem de nehir boyunca uzanan tören yolunu geçip de oraya varanlar adlarını bir daha ansınlar.

Görsel 2: Akhilleus isimli bir gladyatörün mezar anıtı, MS 2.yüzyıl (Kaynak: Aizanoi Kazı Arşivi)

Aizanoi'un MS 3. yüzyılda bölgesel önemini sürdürdüğünü, Diocletianus'un, imparatorluğunu ekonomik buhrandan kurtarmak için yayınladığı ve önemli ticaret merkezlerine yerleştirilen Tavan Fiyat Fermanı'ndan biliyoruz. Bugün halk tarafından "dünyanın en eski borsası" olarak adlandırılan, antik dönemde çeşitli gıda ve tekstil ürünü ve hammaddelerinin satıldığı pazar yeri olan Macellum'un oldukça işlek olduğu buradan anlaşılıyor. Ancak Hristiyanlığın günden güne yaygınlaşması ve devlet tarafından desteklenmesi; ayrıca başkent'in İznik'e taşınmasıyla kentin hâkimiyet alanından geçen yolların önemini yitirmesi, Zeus Tapınağı çevresinde gelişmiş, ekonomisinin temelleri bu tapınağa ait topraklar ve ticarete dayanan Aizanoi'u; politik, ekonomik ve toplumsal bir gerileme içine itti.

Kentte yazının kullanımında dördüncü ve beşinci yüzyıllarda önemli bir düşüş yaşandı. Bu döneme ait az sayıda mezar taşının ikinci yüzyıllardaki eserlere göre estetik ve kalite açılarından oldukça kötü olduğu söylenebilir. Bu süreçte Zeus Tapınağı bir kiliseye dönüştürüldü. Bizans Dönemi'nde bir süre piskoposluk merkezi olan kent, bir süre sonra mütevazı ve sessiz bir yerleşime dönüştü. 13. yüzyıldaki Çavdar istilasıyla Bizans hâkimiyeti sona erdi.

Kiliseye çevrilen tapınak, bir kale olarak yeniden düzenlendi. O dönemin hatırası olarak, at üstünde gelen akıncıların, direnen yerlilerin, kazanılan zaferlerin ve kopuz çalarak yapılan kutlamaların resmi; Hristiyan hacıların ve rahiplerin kazıdığı haçlar ve dualarla iç içe, tapınağın duvarlarında sergileniyor. Biraz ötede aynı duvarda İmparator Hadrianus ve Asia valisinin halka seslendiği mektupları, kentin altın çağının arması gibi duruyor.

Görsel 3: Fransız seyyah Leon de Laborde'nin Roma Köprüsü ve Tapınak Gravürü (Kaynak: L. De Laborde, Voyage de l'Asie Mineure Paris, 1838)

Aizanoi'un kalıntıları 1825 yılında Lord St. Asaph tarafından keşfedildi. Onun ardından aralarında Charles Texier ve William Ramsay'ın da bulunduğu pek çok gezgin ve bilimci bölgeyi ziyaret etti. 1926'dan bu yana kent ve çevresinde aralıklarla süren bilimsel kazı ve araştırma çalışmalarının son sayfaları Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Elif Özer başkanlığında, üniversitemiz adına benim de dahil olduğum bir ekiple yazıldı. Ekibimiz çalışmalarına kentin kuzeyinde bulunan nekropol alanındaki kazılarla başladı. On yıl içinde agora, odeon, hamam, tiyatro, stadyum yapılarında ve Penkalas Nehri'nde kazı, koruma ve onarım çalışmaları yapıldı. Yüzlerce eserin çizimleri gerçekleştirildi ve her birinin kataloğu oluşturuldu. Çalışmalardan bir kısmı dört ciltlik bir seriyle kitaplaştırıldı, pek çok makaleyle topluma kazandırıldı. Bunların yanında somut olmayan kültürel miras çalışmalarıyla

Görsel 4: Aizanoi Antik Kenti Tiyatrosu (Kaynak: Aizanoi Kazı Arşivi)

Çavdarhisar'ın kimliğinin korunması ve ilçenin kalkınması için çaba sarf edildi. Bu süre içinde Aizanoi kentinin mezar taşları ve ölü gömme geleneği üzerine Dumlupınar Üniversitesinden meslektaşım Dr. Zerrin Erdinç ile kapsamlı bir araştırma gerçekleştirdik. Bu araştırmanın sonuçlarını doktora tezlerimiz, çeşitli yayınlar ve toplantılar aracılığıyla paylaştık.

Bir flüt çalgıcısının kendine ağıtına, genç ölümlerin hüznüne, güçlü yöneticilerin propagandalarına, şampiyon sporculara ve gladyatörlere rastladık.

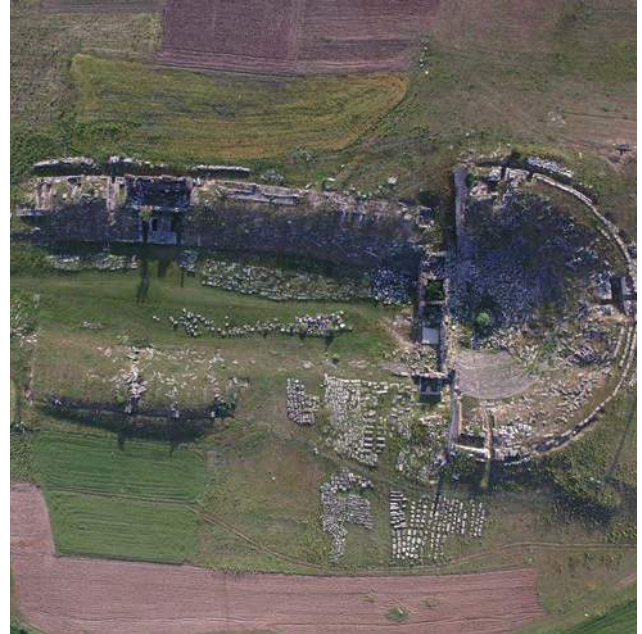
Kent, yazıtlar aracılığıyla bizimle konuşmaya başladığında, orada kimlerin yaşadığını ve öldüğünü ne yiyip ne içtiklerini, hangi mesleklerin bulunduğunu, kadınların, çocukların ve kölelerin hayatlarını, kendilerine bakışlarını, korkularını ve kaygılarını anlama ve anlatma fırsatı bulduk. Bir flüt çalgıcısının kendine ağıtına, genç ölümlerin hüznüne, güçlü yöneticilerin propagandalarına, şampiyon sporculara ve gladyatörlere rastladık. Frigya'nın kendine özgü üslubunun en güzel örneklerini sunan mezar taşlarının sayısı, antik dönemde kentin oldukça kalabalık olduğunu gösterdi.

Son sezonumuz olan 2020'de bitişik düzende inşa edilmiş tiyatro – stadyum yapı kompleksinde başlayan çalışmalarda binlerce döküntü taş tek tek kaldırılıp belgelendi. Tiyatronun orkestra, sahne binası, seyircilerin oturma alanları ve yapıyı çevreleyen duvar çevresinde kazılar yapıldı. Çıkan pek çok seramik, heykel parçası

ve sikkelerin yanı sıra, Aizanoi antik kentinin ileri gelenlerine ve kentteki çeşitli kabilelere ayrılmış oturma alanları keşfedildi. Böylece, Aizanoi kentinin toplumsal yapısı ve tabakalanması konusunda yeni bilgiler elde edildi.

Bu alanda sekiz ay boyunca durmadan süren çalışmalarımızı geçtiğimiz aralık ayında sonlandırdık. Artık, yıllar süren alan çalışmalarının ve böylece oluşan birikimin aktarılma zamanı geldi. Bu süreç aynı zamanda bölgedeki yeni rotalarımızı da belirleyecek. Kendi sayfamızı kapatırken kentin uzun hikâyesinin belki de bir yüzyıl daha başka araştırmacıları farklı sorularla meşgul edeceğini biliyorum.

Bu yazıyı fırsat bilerek Aizanoi kazı ekibi ve emekçilerine teşekkür etmek istiyorum. Onlarla çalışmak benim için bir keyifti. Ayrıca, günbatımının altın ışığında tapınağın devrilmiş sütunlarında oturmayı, sisli eylül sabahlarında kentin kendini gizlemesini ve Çavdarhisar sokaklarında bulmam gereken bir sırrı aramış gibi yürümeyi özleyeceğimi söylemeliyim.

Görsel 5: Aizanoi Antik Kenti Tiyatrosu (Kaynak: Aizanoi Kazı Arşivi)

Aybıçe TOSUN SÖVÜT

İçinde yaşadığımız dünya her adımımızda bizlere farklılıklarımızı görmek, ötekini tanımak ve birbirimizden öğrenmek için bir fırsat sunmaktadır. Farklı dünya görüşlerini tanımak bireyin kendisini de daha iyi anlamasını sağlayacak bir kazanıma dönüşebilir. Bir taraftan farklılıkları kabul ederken diğer taraftan benzer yönlere odaklanmak içinde yaşadığımız toplumu herkesi kucaklayan bir ortam haline getirebilir.

"Kulağa hoş gelen müzik tekse de onu oluşturan notalar ayrıdır."

Khalil Cibran

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst kademesi olan 'kendini gerçekleştirme' seviyesinin hemen öncesinde 'başkalarına saygı gösterme ve başkalarından saygı görme' yer almaktadır. Yani bireyin kendini gerçekleştirmesi 'öteki'yle sağlıklı bir iletişim ile mümkün olabilmektedir. Farklılıkları tanımak kendini gerçekleştirmek için önemli bir adım gibi görünmektedir. Peki, farklılıkları önyargılarımızı bir kenara bırakarak nasıl tanıyabiliriz?

Max Müller 'Sadece tek bir şey bilen hiçbir şey bilmiyor demektir.' şeklinde ifade ettiği düşüncesiyle dünyadaki sayısız alternatiflerden haberdar olma yönünde bir adım atmak gerektiğini öngörmektedir. Bir parçası olduğumuz bu dijital çağ daha önceki çağlardan farklı olarak kendimiz dışındaki evrene karşı da açık olmamızı gerekli kılmaktadır. İçine kapanık, tek bir kültürü tanıyan ve dış dünyaya kapalı birey ya da toplumların yeni dünya düzeninde sorunlar yaşamayı kaçınılmazdır. Değişim ve gelişim ile birlikte ortaya çıkan kültürel farklılıklar eğitim, teknoloji, dil, kişilerarası ilişkiler ve toplumsal kodlarımızı temelinden etkilemektedir.

Yerellikle bağ kurarak kendini ve ötekini tanıyan birey evrensel doğru bir atılım gerçekleştirmedikçe bu tanışıklık yetersiz kalmaktadır. Kendinden farklı olanla tanışma, kendinden farklı olanı anlama ve en nihayetinde farklı olanla farklılıkları dikkate almaksızın bir arada yaşayabilme becerisi yeni yüzyılın en önemli yetkinlikleri arasındadır. Bu yetkiliğe ulaşmayı engelleyen ve 'öteki' ile olan ilişkiyi olumsuz şekilde etkileyen en temel unsur ise önyargılarımızdır. Önyargılar öteki ile ilgili hali hazırda var olan kabulleri pekiştirir ve bu kabullerin doğruluğunu araştırmak yerine onları dünyayı anlama biçimimizin bir parçası yapar.

İnsan her zaman bilinmeyenden korkmuş ve açıklayamadığı olayları ya tamamen reddetmiş ya da bunlarla ilgili efsaneler üretmiştir. Bilmediğimiz o dağın tepesinde bir dev yaşar ve orayı keşfetmeye kalktığımızda bizi yok eder. Yaşadığımız köyü sınırlayan nehir lanetlidir eğer geçmeyi denersek bizi boğar. Kadim inançlarda doğa olayları ile ilgili tüm efsane ve söylenceleri bu açıdan değerlendirebiliriz. Günümüzde ise üzerine efsaneler ürettiğimiz artık doğa olayları değil insanlardır. Bizden farklı etnik kökenden gelen, farklı bir inanca sahip olan, farklı kültürel kodları benimseyen ya da herhangi bir şekilde kendisini genel olandan farklı olarak tanımlayan her bir birey, üzerinde efsaneler üretilmeye en büyük aday olarak görülür. Bu efsanelerin önüne geçmek için atılacak ilk adım önyargıları yok edebilmektir. Önyargıların en büyük düşmanı ise bilgidir. Gerçek, su götürmez, ön kabullerden arındırılmış ve yansız bir biçimde ulaşılmış bilgiler bizleri zihnimizden ürettiğimiz gölgeler yerine hakikate ulaştırır.

Gerçek, su götürmez, ön kabullerden arındırılmış ve yansız bir biçimde ulaşılmış bilgiler bizleri zihnimizden ürettiğimiz gölgeler yerine hakikate ulaştırır.

Hepimiz dünyayı bizimle birlikte gelişen ve değişen bir lensle / bakış açısıyla / dünya görüşüyle görürüz. İçinde yaşadığımız dünyayı, doğayı, toplumu, ötekini ve hepsinden önemlisi kendimizi nasıl tanıyıp anlayacağımız ve bunlarla nasıl iletişim kuracağımız ile ilgili yol gösteren bu lensler sonsuz kaynaklarla beslenir. Cinsiyet, sosyo-kültürel arka plan, eğitim, inanç, yetenekler, bilgi ve önyargılar dünya görüşümüzü hem şekillendirir hem de dünya görüşümüzün zaman içinde değişip gelişmesinde rol oynar.

Aslında insanlar olarak içinde yaşadığımız dünyayı 'biz' ve 'öteki' olarak algılar ve tanımlarız. Bir bakımdan bizim dışımızda kalan diğer her şeyi 'öteki' olarak nitelendirmemiz doğal bir durum olarak düşünülebilirken 'ötekileştirme' toplumsal bütünlüğü ve huzuru bozan, temel insan haklarının ihlal edilmesine sebep olan ve en nihayetinde uzlaşa ve barış kültürüne zarar veren bir tutumdur. Peki ötekileştirme tehlikesinden nasıl uzaklaşılır? Birçok sorunun çözümü olan eğitim ötekileştirme problemine de merhem olabilir mi? İnsan tanımadığı, bilmediği, kendisine yabancı gelen, alışık olmadığı şeylerden korkar ve en çok da bu durumları ya da bu durumlar içinde yer alan bireyleri ötekileştirme eğilimindedir. Ten rengi çoğunluktan farklı olan, farklı dini pratikleri yerine getiren, yaygın olmayan bir dil konuşan, toplumun geneli tarafından kabul görmeyen tercihleri olan ya da bir şekilde herhangi bir konu veya durumla ilgili farklı bir düşünceye, tutuma ve bakış açısına sahip olan herkes bu ötekileştirmenin nesnesi haline gelebilir. Peki, ötekini ötekileştirmeden hayatımızın bir parçası haline getirmek mümkün mü?

Her şeyden önce ötekileştirmenin olmadığı bir dünya tasavvuru için ise farklılıkların güven içinde bir araya gelebildiği bir eğitim ortamı hayal etmek gerekir. Bu eğitim ortamında; farklı dinler, ritüeller, kültürler ve gelenekler yargılanma ya da etiketlenme korkusu olmaksızın yer alabilmektedir. Eğitimin amacı bir taraftan ötekini önyargısız bir biçimde tanımakken diğer taraftan ise kendi bakış açımızı korkusuzca paylaşmak olacaktır. Dünya görüşlerinin paylaşıldığı böyle bir eğitim ortamında kişinin

ötekini tanımak için sorduğu sorular kendini de daha iyi anlamasını sağlayacaktır.

Dünya görüşlerini anlamayı amaçlayan bu eğitim; farklı dini ya da felsefi inançların kutsal mekânlarına yapılan ziyaretler, yaşamın anlamı ve amacını keşfetmeye dönük sorular, yerel ve evrensel ahlaki ilkelerin keşfi ve en sonunda hem kendini hem de ötekini daha iyi tanımakla sonuçlanmaktadır.

Elbette bireyin dünya görüşü belli bir eğitimle belirlenmiş, değişmez ve sabit bir olgu değildir. Bireyin; yaşadığı deneyimler, aldığı eğitim, karşılaştığı güçlükler, dini pratikler ve öteki ile ilişkisi dünya görüşünü değiştirir ve dönüştürür. Bu bakımdan dünya görüşlerimizin gelişmeye ve değişmeye açık olduğunu söyleyebiliriz. Bu değişim temelinde bireyin kişiliğini, karakterini, yaşamla ilgili tercihlerini, ahlaki kodlarını, toplumla olan ilişkisini ve en nihayetinde dünyayı anlayış biçimini bulma çabası vardır. Değişimin varlığı bir çelişkidir ziyade önlenemez bir gelişimin ürünüdür.

Bireyin yaşamındaki, düşüncesindeki ve bakış açısındaki tüm bu değişimler bir taraftan da yerel bir düşünme biçiminden evrensel bir kavrayışa evrilmeyi vaat eder. İçinde var olduğu kültürün ön kabullerinden, etiketlerinden ve kodlarından sıyrılan birey evrensel ahlaki ilkeleri benimseyen ve farklılıklardan korkmayan bir dünya görüşüyle yeniden doğar. Bu noktada dünya görüşlerinin yerel olanla evrensel olanı birleştiren bir köprü işlevi gördüğünü söyleyebiliriz.

Dünya görüşlerimizi geliştirecek deneyimlere açık olmak, kendi özel alanımız için öngördüğümüz mesafeyi ve saygıyı ötekine de vermek ve farklılıkların aslında bir zenginlik olduğunu kabul etmek dünyayı daha huzurlu bir yer haline getirmek için atabileceğimiz bireysel adımlardır. Birbirine zarar vermediği sürece dünyada her türlü düşünceye, inanca ve bakış açısına yer var.

"Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine"

Nazım Hikmet Ran

Eskişehir'in en eski tarihi ile ilgili bilgiler hiç de az değildir. Arkeolojik kazılar ve antik metinler aracılığı ile yapılan araştırmalar Eskişehir'in özel bir yere sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İlgi çekici detaylar Erken Tunç Çağı ile Demir Çağı arasında Akdeniz Dünyası içindeki Eskişehir'in yerini ve serüvenini gözler önüne seriyor.

Bakır ve kalay madeninin alaşımı olan tunç ile etkili, sağlam silahlar, daha ince işçiliği olan süs eşyaları ve günlük kullanım eşyaları üretilmiştir. Üretim ekonomisinin gelişiminde madencilik önemli rol oynar. Bu dönemde dövme tekniğinin yanı sıra döküm tekniği de kullanılmış, kalıp döküm tekniği seri üretim sağlamıştır.

Erken Tunç Çağı Yakındoğu Dünyası'nda yazılı belgelerin ortaya çıkmaya başladığı dönemdir. Mezopotamya'da Sümer Çağı, Mısır'da ise Erken Hanedanlık Dönemi'yle ilk yazılı belgeler söz konusu coğrafyalarda kendini gösterir. Anadolu'da ise henüz yazılı dönem dolayısıyla tarihi dönem başlamamıştır.

MÖ 4. binyılın son çeyreğinde ortaya çıkan gelişmeler Tunç Çağı'nın Erken evresi olarak değerlendirilen sürecin içindedir ki Tunç Çağı, Erken-Orta-Geç olmak üzere üç ana başlık içinde değerlendirilir. Anadolu'daki gelişim çizgisi de bu sınıflandırmanın ötesinde değildir. Tunç Çağı'nın dönemlerini belirleyen tarihsel sınırlandırmalardaki küçük farkların dışında Tunç Çağı Anadolu'da MÖ 3. binde başlar. Üç alt döneme ayrılır:

- Erken: Üç evrede incelenir.
- Orta: Dönem Yukarı Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarların ticari faaliyetleriyle karakterize olduğu için "Asur Ticaret Kolonileri Çağı" ismini de alır.
- Geç: Bu dönemde Anadolu'da siyasi birlik Hitit İmparatorluğu çatısında kurulmuştur.

Erken Tunç Çağı

Tunç Çağı'ndan önceki evre olan Kalkolitik Dönemde de madenler büyük ölçüde tanındığı ve kullanıldığı için özellikle Erken Tunç 1'de ani bir kültür kesintisinden söz etmek mümkün değildir. Tunç Çağı'nın başlarında Anadolu kültürleri

de Geç Kalkolitik Dönemin gelişimi görünümündedir. Hammaddelere olan gereksinim ve bununla bağlantılı gelişen pazar ekonomisi, önceki dönemlerin dışı kapalı kültür geleneğine son vermiştir. Ülke ve bölgelerin birbiriyle ticari ilişkileri gelişmiştir. Bu çağda iyi örgütlenilen toplum yapısı ve daha güçlü bir siyasal denetim görülür. Aşağı Mezopotamya, İran ve Mısır'da devletler ve kral sülaleleri ortaya çıkar. Sosyal sınıflar önceki çağlara göre daha belirgindir. Yönetici sınıfın görkemli bir yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır.

Anadolu'da ise siyasal örgütlenme coğrafyadan dolayı daha küçük çapta olmuştur. Tarihsel nedenlerden dolayı da bölgesel karakterini korumuştur. Verimli ovalar ve su kaynaklarının çevresinde kümelenen kültür bölgeleri daha çok doğal sınırlarla belirlenir.

Bölge ya da yerel yönetim merkezleri kendi zamanları için metropol niteliğindedir. Yönetici sınıf yani bölgesel "bey" bu şehirdedir. Şehir, daha önceki dönemlerde görülmeyen, ilk kez Tunç Çağı'nda inşasına başlanan bir Sur ile çevrilidir. O kentin tüm yaşayanları o surun içinde değildir. Bu bir İç Kale'dir. İç kalede şehrin önemli yapılanmaları söz konusudur ki iç kale için yüksekçe yerler seçilir. Halk ise ovalarda ya da surun içinde yaşayabilmektedir. İç kale hem beyin yaşadığı yerdir hem yönetim merkezidir hem de tehlike anında şehrin tamamının sığındığı yerdir. İç Kale'de -genellikle- *megaron* plan olarak literatüre geçmiş olan bir planda inşa edilmiş "saray" yapıları kendini gösterir.

Ölümler de daha önceki dönemlerin tersine yerleşim yerinin içine değil dışına, mezarlara gömülür. Özellikle yönetici mezarlıklarında zengin mezar hediyeleri dikkat çeker. Kap formları değişir; teknolojik ilerlemeler sonucu tekerlek gündelik yaşama girer ve kağnıların çektiği arabalar Anadolu kültüründe yerini alır.

Bu dönemde Anadolu'nun yazıyı kullanmadığı ve tarihi çağlara girmediklerinin altı çizilmelidir. Anadolu'da ortaya çıkan farklı kültür bölgeleri (bu bölgeler Anadolu'nun iklimsel ve topografik çeşitliliğine bağlı olarak belirlenmiş olan bugünkü yedi bölgeden çok da farklı değildir) içinde dikkat çeken bazı merkezler söz konusudur. Bunlar adeta bölgesel güç odaklarıdır. Mesela Kuzeybatı Anadolu'da Troya ve İç Ege'deki Beycesultan belirgin birer kültür bölgesi oluşturmaktadır. İlkinin deniz yolları için, ikincisinin karayolları için geçiş noktasında yer alması, varoluşlarının temel dayanağı olsa gerektir. Bir yangın tabakası her iki yerleşimi de sona erdirerek Erken Tunç 2 döneminin başlamasına neden olur.

Erken Tunç 2, MÖ 2500-2300 tarih aralığı içinde değerlendirilir. Bu süreçte Anadolu'nun değişik kültür bölgelerinde çarpıcı zenginlikler açığa çıkartılmıştır ki, Mezopotamya'nın zengin ve güçlü Sümer hanedanlıklarıyla, aynı zamanda büyük piramitleri inşa eden Mısır krallarının hüküm yıllarıyla çağdaşlık söz konusudur. Troya'da, Orta Anadolu'da Alacahöyük'te, Alişar'da zengin krallara ait mezarlar keşfedilir. Ele geçen maden eserler hem teknik hem sanatsal gelişimin zirvesidir.

Eskişehir Ovası'nda Demircihöyük

Demircihöyük, Eskişehir İl merkezinin yaklaşık olarak 25 km. batısında, Çukurhisar İlçesi'nin kuzeybatısında yer alan bir höyüktür. Eskişehir Ovası'nın batı kenarındaki höyük 80 metre çapında, 5 metre yüksekliktedir. Yerleşim görüldüğü dönemlerde genişlik ve yüksekliğinin çok daha fazla olduğu yapılan sondajlardan anlaşılmaktadır.

Demircihöyük yerleşmesi adeta Orta Anadolu ile Güneydoğu Avrupa kültürleri arasında bir köprüdür. Demircihöyük, 15-20 kadar evden oluşan bir yerleşmedir. Surla çevrili değildir.

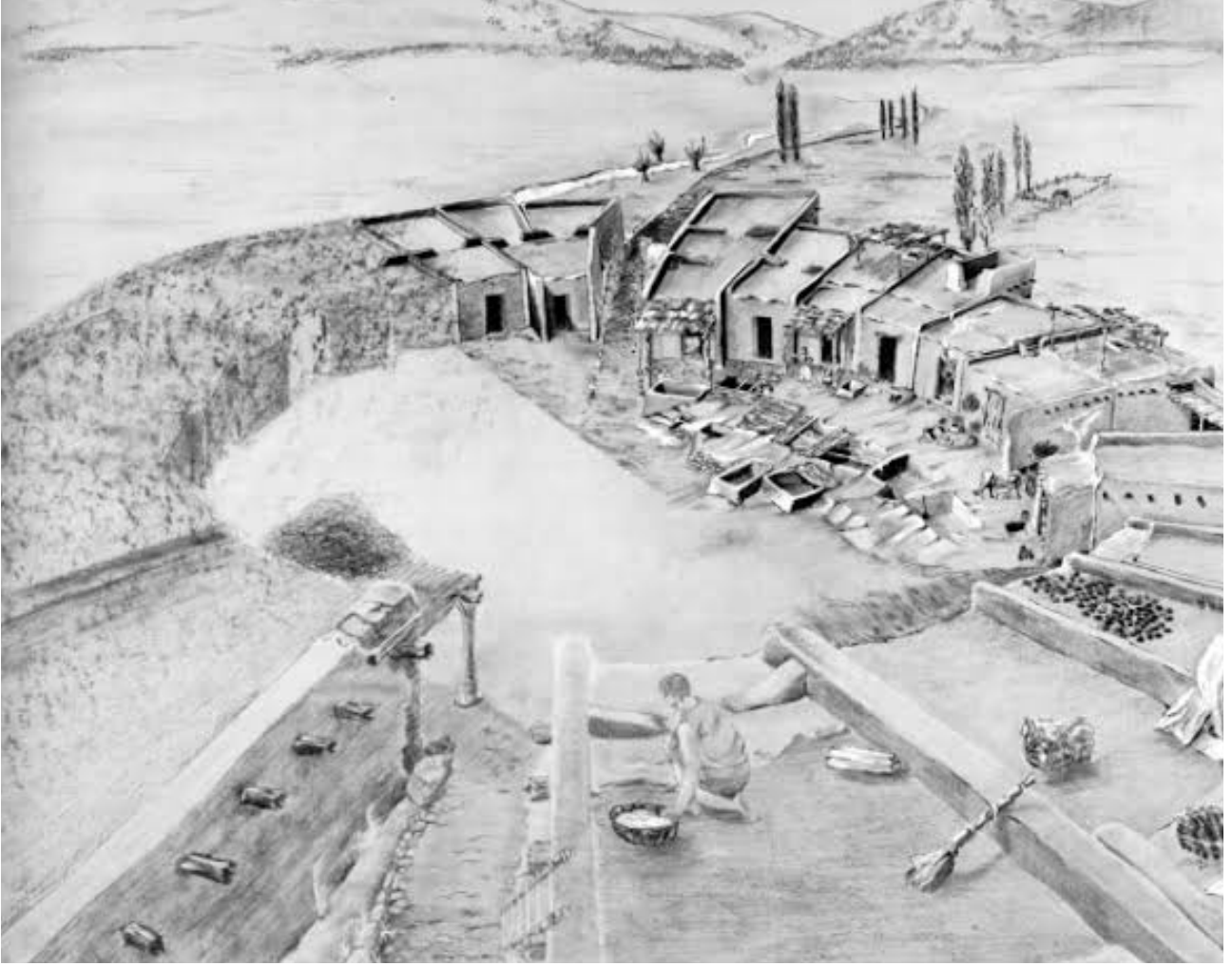
Görsel 1: Alacahöyük kral mezarlarında keşfedilen güneş kursu
www.cifturkey.org/hittites.htm

Evler yerleşmeyi korumak amaçlı, sırtları dış tarafa gelecek şekilde yan yana radyal bir düzende tasarlanmıştır. Ortada 30 m. çapında yuvarlak bir meydan vardır. Son kazı çalışmaları yerleşimin bir hendekle çevrili olduğunu ortaya koymuştur. Eskişehir Ovası'nın alüvyon birikimine müsait sulak yapısı sonucu yerleşimlerin su basma tehdidi ile yüz yüze gelmesi söz konusudur. Hendeğin varlığı Demircihöyük'ün Erken Tunç II sakinlerini kendilerini doğal bir felaketten koruma içgüdüsünün tezahürüdür. Höyüğün 250 metre batısında yer alan ve Sarıket olarak bilinen bölge Höyük'e ait olduğu kabul edilen mezarlık alanıdır. Anadolu'da bilinen en geniş Erken Tunç Çağı nekropol alanıdır. Buluntular Eskişehir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Görsel 2: Demircihöyük'ün konumu
kirklareliprojesi.org/wp-content/uploads/2016/03/harita.jpg

Görsel 3: Demircihöyük twitter.com/tarih_sanat/status/1271148463401701376/photo/1

Erken Tunç Çağı'nın ikinci evresi tam anlamıyla refah ve zenginlik evresidir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Yakındoğu'nun tamamında genel görüntü bu şekildedir. Keza Mısır'da 4. Hanedanlık krallarına ait Keops, Kefren, Mikerinos piramitlerinin inşası, Mezopotamya'da Erken Sümer hanedanlıklarının hüküm sürdüğü şehir devletlerindeki ihtişam Anadolu'nun Erken Tunç 2 evresi ile eş zamanlıdır.

Ancak Anadolu'da bu evre Batı ve Güney Anadolu yerleşmelerinde tespit edilen büyük bir yangınla son bulur. Boğazlar yoluyla Anadolu'ya giriş yapan yeni bir halkın -muhtemelen Luwilerin- göçüyle ilişkilendirilen bir yıkım söz konusudur. Güneybatı Anadolu'da Çukurova'ya kadar ilerlemişlerdir ki bu bölgede de yıkımın izleri arkeolojik kazılarda belgelenmiştir. MÖ 2300 yıllarında ortaya çıkan bu geniş kapsamlı felaketten sonra Erken Tunç Dönemi'nin üçüncü evresine girilir. Yerel özelliklerin ken-

dini gösterdiği bu dönemde belki de en dikkat çeken faaliyet çömlekçi çarkının serbestçe kullanımıdır.

Orta Tunç Çağı ve Asurlu Tüccarlar

Asur Ticaret Kolonileri olarak da tanımlanan Orta Tunç Çağı'nda Anadolu'da etkili bir göç dalgası gözlemlenmez. Anadolu'da MÖ 2000'li yılların başlarında bölgesel güç odakları oluşur ve bunların bazıları diğerlerinden daha güçlüdür; gücünün zayıfı hegemonya altına aldığı bir resim içinde güç odakları da değişime açıktır.

Bu dönemin en karakteristik özelliği Mezopotamya ile başlayan sıkı ticaret ilişkisidir. Bu sayede Anadolu'yu yazı ile tanıştıran Asurlu tüccarlar Anadolu'ya kalayı getirerek karşılığında aldıkları Anadolu bakırı, altın ve gümüşü ile zengin olurlar. Tunç yapımında olmazsa olmaz kalay Anadolu'yu yerel krallar tarafından kapış kapış satın alınır. Toroslar üzerinden Anado-

lu'ya gelen Mezopotamyalı tüccarlar Anadolu'da cirit atarlar adeta... Ticari üsler oluştururlar ve bunlar "karum" olarak isimlendirilir. Yerel kralların saraylarının hemen yanı başında kurmuş oldukları karumlar birer ticaret kolonisidir. Ödedikleri verginin karşılığında yerleşim ve seyahat garantisi kazanmışlardır. Bu dönemin önde gelen yerel krallıkları arasında Hattuş, Kaniş, Puruşanda ve Mama gibi şehirler vardır. Merkez karum olan Kaniş (Kayseri-Kültepe) ve sonradan Hitit Devleti'nin başkenti olacak Hattuş (Çorum-Boğazköy) dışında metinlerde adı geçen yerel krallıkların, dolayısıyla karum'ların bugünkü yeri tespit edilmiş değildir. Karumların en batı sınırında Puruşanda isimli büyük ve köklü bir krallığın yer aldığı bilinmektedir ancak tam yeri tespit edilebilmiş değildir. Bazı uzmanlar Konya civarında olduğunu iddia etse de kimileri de son zamanlarda Eskişehir'de olabileceğini düşünmektedirler.

Asurlu tüccarlar yaklaşık 200 yıl boyunca Anadolu'da ticaret yapmışlardır. Merkez üsleri olan Kayseri Kültepe'de binlerce çivi yazılı kil tablet bırakmışlardır. Bunların okunması ve yayınlanması sayesinde Anadolu'nun Orta Tunç Çağı hakkında çok değerli bilgiler edinilmiştir. Sonrasında Anadolu büyük değişimler yaşamaya başlamıştır.

Tabletlerde ekonomik, siyasi, toplumsal hatta tüccarların özel yaşamına dair kişisel bilgiler yer almaktadır. Yazı dili olarak Arapçanın atası olan Akadça'nın Eski Asur lehçesi kullanılmıştır. Bazı tabletler zarfları içinde bulunmuştur. Ticari ve ekonomik içeriklerin yanı sıra tüccarların evlenme boşanma, boşanmalarda mal paylaşımı, nafaka, evlat edinme, miras, mahkeme kararları gibi birçok sosyal hayata ilişkin bilgiler yer alır.

Geç Tunç Çağı – Hitit Devleti (MÖ 1650-1200) ve Eskişehir'in Önemi

Hititler Hattuşa başkent olmak üzere merkezi bir devlet kurup bütün Anadolu yerel krallıklarını tek çatı altında birleştirdiklerinde Asurlu tüccarlar çoktan taslarını taraklarını toplayıp gitmişlerdi. Hitit kralları bir kara devletinin başında gibi görünseler de denizlere ve limanlara büyük önem veriyorlardı. Bu nedenle Doğu Akdeniz limanlarının egemenliği için Suriye'ye, Batı Anadolu'daki limanlar için de Ege Bölgesi'ne yönelik askeri seferleri hız kesmeden sürdürdüler. Hatta Suriye hakimiyeti için Mısır ile de çatışmaya girdiler.

Görsel 4: Asurlu tüccarlara ait çivi yazılı kil tablet örneği: Bir mektup. www.metmuseum.org/art/collection/search/326712

Görsel 5: Hitit Krallığı haritası www.wikiwand.com/en/Mur%C5%A1ili_I

Anadolu'nun ortasında kurulmuş bir devlet için deniz üslerini kontrol edebilmek büyük oranda denizlere giden yollara hâkim olmaktan geçiyordu. Bu noktada Eskişehir'in Batı Anadolu'ya düzenlenen askeri seferlerde önemli bir uğrak yeri ve buluşma noktası olması kaçınılmaz olmuştur. Eskişehir Şarhöyük kazılarında Hitit prenslerinden birine ait mühür bulunması bölgenin önemini ortaya koyar niteliktedir.

Görsel 6 Hitit Anıtı www.hittitemonuments.com/yagri/yagri01.jpg

Eskişehir'in içinde bulunduğu bölgenin metinlerdeki isimlendirilişleriyle ilgili çeşitli görüşler olmakla birlikte Maşa Ülkesi ya da Wiluşa Ülkesi ağır basan önerilerdir. Eskişehir'in Hititlerin batı sınırında, uçta yer almasıyla, Osmanlı Beyliği'nin bir uç beyliği olarak Eskişehir civarında kurulması arasında, bölgenin jeopolitik öneminin binlerce yıl boyunca devam ettiğini göstermesi açısından bir karşılaştırma yapmak mümkün olabilir.

Batı Anadolu'ya yönelik askeri faaliyetleriyle ön plana çıkan Hitit Kralı II. Murşili'nin bölgede savaştığı ya da diplomatik ilişkiler yürüttüğü kralıkların topraklarını gösteren harita. Eskişehir'in bulunduğu alanın tam sınırda olduğu haritadan anlaşılmaktadır. Eskişehir'e bağlı Günyüzü kasabası yakınlarında bulunan Hitit steli oldukça anlamlıdır. Hititler adeta "biz burdaydık" deyip, iz bırakmışlardır. Şu anda İstanbul Şark Eserleri Müzesinde sergilenen Hitit Anıtı, Eskişehir ilinin binlerce yıllık geçmişine ışık tutmaktadır. Özellikle hiyeroglif yazısının stel üzerinde kullanılmış olması Hitit kaya anıtları geleneği için bir örnektir.

Sonuç itibarıyla Eskişehir'in Anadolu içindeki yeri ve önemi en uzak geçmişten bugüne değişmemiştir. Demircihöyük'ten Yağrı'ya hatta Osmanlı'ya uçta, sınırda yer almanın getirdiği enerji ve dinamizm ile farkını ortaya koymuştur ve koymaya devam etmektedir.

Bilge Kağan ŞAKACI

Türk ve dünya tarihinin en büyük gezgini ve en büyük seyahat kitabının yazarı Evliya Çelebi... 51 yıl süresince yüzlerce şehir, binlerce köy gezen Çelebi'nin seyahat notlarından oluşan 10 ciltlik "Seyahatname"si kültür tarihi araştırmacıları için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı.

Evliya Çelebi, 25 Mart 1611'de İstanbul'da doğmuştur. Ailesi Kütahya'dan İstanbul'a göçmüştür. Babası Derviş Mehmed Zilli'dir. Derviş Mehmed Zilli, Saray-ı âmire'nin kuyumcubaşısıdır ve bunun yanında hattatlık, nakkaşlık gibi sanatlarla da uğraşmıştır. Ataları çok önemli görevlerde bulunmuş; İstanbul'un fethine katılmış, Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusunda yer almıştır. Evliya soyunu Ahmet Yesevi'ye kadar dayandırmaktadır.

Babasının sarayda görevi olmasından dolayı İstanbul'un önemli şahsiyetleri ile tanışıklığı olan Çelebi, güzel bir ortamda büyüme imkânı edinmiştir. İyi bir çevrede yetişmesine ve iyi bir eğitim almasına ailesinin konumu yardımcı olmuştur. Ayrıca yetenekleri ve üstün zekâsı O'nu ayrıcalıklı kılmıştır. Yedi yıl Unkapanı'nda Hamid Efendi Medresesi'nde eğitim görmüş, bu arada Sâdizâde Dârülkurrâ'sına giderek Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve babasından da hat, nakış ve tezhib öğrenmiştir. Sonrasında ise Enderun Mektebi'ne kabul edilmiştir. Babasının çevresindeki ilim sahiplerinin sohbetlerinden etkilenen Çelebi'nin öğrenme tutkusu sürekli devam etmiştir. Seyahatlerine başlamadan önce Evliya'nın, İstanbul dışındaki Osmanlı kent kültürünün farkında olduğu; "uzun seyahatler için eğitilmekte ve staj yapmakta" olduğu da bilinmektedir. Çelebi'yi seyahate teşvik eden asıl amaç merak, bilgi edinme, gezme ve görme arzusudur. Bu arzusunu yerine getirebilecek bilgi birikimine, altyapıya ve maddi imkânlara sahiptir. Tarihçi, halkbilimci, müzisyen, ressam, haritacı, dilbilimci, zanaatkâr, mimar, savaşçı ve gurmedir.

Çelebi insan dostudur; can yoldaşısıdır. Padişahlara, vezirlere, paşalara sohbet arkadaşlığı yapmıştır. Bilgisi, tatlı dili, nükteli konuşması, hazır cevaplılığı, güzel sesi ile bir sohbet arkadaşında bulunması gereken özelliklerle donanmıştır. Her mecliste aranan bir kişidir. Evliya sıkça IV. Murat'ın huzuruna çıkmakta, hoş sözlerle ve nüktelerle O'nu oyalamaktadır. Hatta Padişah sinirli zamanlarında kendisini çağırtmaktadır. Evliya Türkçeyi düzgün, etkili ve sanatsal olarak kullanabilme becerisine sahiptir. Arapça, Farsça ve Rumca'yı Enderun'da; Latince ve Yunanca'yı ise babasının arkadaşı Simyon Usta'dan öğrenmiştir. Ona da Farsça ve Arapça öğretmiştir. Gezdiği ülkelerin dillerinden parça parça öğrenmiş, yazmıştır. Hatta küfürleri de öğrenmiş ve yazmıştır. Olağanüstü kulağı olduğu için olağanüstü lisan kaydı yapabilmektedir. Hatta günümüzde kaybolan Kafkas dillerinin kimi izlerini onun eserinde bulmak mümkündür.

IV. Murat'ın ve Köprülü Mehmet ile Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın yönetimleri altındaki bir dönemde yaşamıştır. İlk gençlik yılları İstanbul'da IV. Murat döneminde geçmiştir. Yaşadığı dönemde 6 padişah görev yapmıştır: I. Ahmet, I. Mustafa, II. Osman, IV. Murat (1623-1640), I. İbrahim ve IV. Mehmet. 17. yüzyıl Osmanlı Devleti için yönetim uygulamalarının nispeten yozlaştığı, ekonomik ve toplumsal sıkıntıların olduğu bir çağdır. İstanbul zaman zaman Yenicerilerin ve değişik saray hiziplerinin çatışma alanına dönerken, Anadolu'da Celali ayaklanmaları etkili olmaktadır.

Seyahatlere başlama hikâyesini bir rüyaya dayandırır. Rüyasında Ahi Çelebi Camii'nde Hz. Muhammed'in elini öperken şaşkınlık ve heyecanla "Şefa'at Ya Resûlullah" diyeceğine "Seyahat Ya Resûlullah" der. Hz. Muhammed de tebessümle iltifat ederek, O'na şefaati, seyahati ve ziyaretini müjdelere. Sırayla cemaatte bulunan ashabın elini öpüp dualarını alır. Rüyanın sonunda Sa'd b. Ebu Vakkas'ın gördüklerini yazmasını

öğütleyen sözlerini de nakleder. Çelebi rüyasını önce Kasımpaşa'da rüya yorumcusu İbrahim Efendi'ye sonra da Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'ye yorumlatır. Abdullah Dede, yorumladıktan sonra, kendisinden Sa'd b. Vakkas'ın nasihatı üzerine önce İstanbul'un tahririni yapmasını söyler.

İlk seyahati babasından habersiz Bursa'yadır. Bursa dönüşü babası seyahatlerine izin vermiştir. Enderun'daki eğitiminden sonra musâhib (sohbet arkadaşı, sohbetçi) olarak saraya kabul edilmiş. Daha sonra da sipahiler zümresine katılmıştır.

Yüksek makamlardaki devlet adamlarından çok tanıdığı olmasına karşın istek, arzu hırslarına kapılıp makam-mevki peşinde koşmayarak hayatını seyahate adayan Evliya, seyahatlerinde yardımcı olması için; zaman zaman köyleri tahrir etmek, vergi toplamak, mektup götürüp getirmek gibi görevleri kabul etmiştir. Bazen elçi kabilelerine katılarak daha güvenli bir yolculuk yapma fırsatını değerlendirmiştir. Uzun seyahatleri için gerekli kaynağın sağlanmasında ailesinin zengin olması kolaylık sağlamış olmalıdır. Hizmetleri karşılığında aldığı atıyyeler (hediye, bahşiş), satışlardan elde ettiği kârlar ve seferlerde payına düşen ganimetler de Ona yeni gelirler sağlamaktaydı. Katıldığı heyetler sayesinde bazı seyahatler aşırı masraflı değildi. Evliya'nın seyahatlerinde Melek Ahmet Paşa'nın önemli bir rolü olmuştur. Hem sadâretinde hem de Özi, Bosna, Rumeli, Van, Diyarbakır vilâyetlerindeki beylerbeyliği sırasında yanından ayrılmamış, O'nun sayesinde Anadolu ve Rumeli'de birçok yeri gezmiştir.

O dönemde yol güvenliği kesinlikle yoktur. Ya bir paşanın maiyetindedir ya da herhangi bir heyetle birlikte gezmektedir veya bir ordunun, kolordunun peşindedir, yanındadır. Veya bir yerden gelip bir yere gidecekse oranın mülki amirinin veya ağasının, paşasının yanına koştuğu insanlarla birlikte gitmektedir. 10 ile 100 arasında koruyucu yanında gelmektedir. Yoksa yalnız başına mümkün değildir. Seyahatlerinde maiyetinde bulunduğu vali ve serdarlarla arası gayet iyiydi. Ancak onların eksiklik, yetersizliklerini yakaladığı zaman bunları belirtmekten de geri durmamıştır. Ayrıca seyahatlerinde "köle-

Seyahatname, incelemekle bitmeyecek bir Türkoloji, Türk dili, coğrafya ve kültür kaynağıdır.

leri, uşakları veya dostları" yanında bulunurdu. Dünyayı boşvermiş, rahat yaşayan, rahat düşünen ve hiçbir şey umurunda olmayan yani dünyalık umurunda olmayan bir takım tipler: Derviş Ali, Derviş Haydari gibi... Bunlar Çelebi ile gezmektedir. Can dostu sohbet arkadaşlarıdır bu kişiler. Bir uçta padişah arada sadrazamlar paşalar var ama can dostu bu yanındakiler...

Ara vermeksizin 51 yıl Orta Avrupa ve Balkanlar'dan Kırım ve Kafkasya'ya, Anadolu'dan Mısır ve Arabistan'a kadar uzanan toprakları gezmiş bir gezgindir. Kendi deyimiyle seyyâh-ı âlemdir. 7 iklim, 18 padişahlık gezen, ömrünü seyahatlerde geçiren biridir. Yolculuklarını at ile yapar. Zaten sahip olduğu atların hesabı yoktur. Çok değerli ve soylu atları vardır. Cirit oynayan, iyi silah kullanan biridir. Deniz yolculuğunu sevmeyişi anlatır. Dolayısıyla gezilerinin çoğu kara yolundan yaptıklarıdır. Girit, Rodos, İstanbul gibi nispeten yakın yerlere gemi yolculuğu yaptığından bahseder.

Öte yandan Mağrip'e, Hindistan'a gitmeyişi'nin nedenini deniz yolculuğunu sevmeyişine bağlar. Evliya Çelebi, sadece Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalmamış, aynı zamanda Viyana'ya giden elçilik heyetinde bulunduğundan dolayı Osmanlı dışı ülkeyi de betimlemiştir.

Seyahatname, incelemekle bitmeyecek bir Türkoloji, Türk dili, coğrafya ve kültür kaynağıdır. Abidevi bir eserdir. "Evliya Çelebi gibisi ne daha evvel ne de ondan sonra bizde olmuştur; ne de Avrupa'da kolay rastlanır." Halil İnalcık'ın "en büyük sosyal tarihçi" olarak betimlediği Çelebi'nin yazdıkları ile ilgili olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'da "Evliya Çelebi'yi tenkit etmek için değil, ona inanmak için okurum. Ve bu yüzden de daima kârlı çıkarım" diyerek eserin önemine vurgu yapar.

Seyahatnameyi, Suraiya Faroqhi ve birçok araştırmacı, barınma, mimari, yeme alışkanlıkları, giyim, eğlenceler, evliya kültürü vb. konularda bilgi edinmek için incelemektedir.

Hakan KELEŞ

Bir roman karakteri, fotoğraf ve çizim dijital ortamda bir araya geliyor ve gerçekliği yeniden üretiyor. Üniversitemizden çıkan Lilliput serisi, dijital ortamdaki yeniden üretimin yerel bir örneği. Sanal mecrada maceradan maceraya koşan gezgin Lilliput'un hikâyesini tasarımcısı Hakan Keleş anlatıyor.

2017 Mart ayında, cep telefonumla çektiğim bir Eskişehir fotoğrafına, yine telefonun kalemikle hızlıca bir dev karakter karaladığımda; bu işin bir seriye dönüşeceği ve dört yılda yüzlerce Lilliput foto/illüstrasyonu üreteceğim, sergiler açacağım, birçok etkinlik ve çalışmaya katılacağım aklıma gelmezdi. Akademik çalışmalarımın mimarlık alanına çektiğim çizgi, illüstrasyon ve karikatür gibi pratikleri, bu kez ters yönden ele almak ve sosyal medya sayesinde bunun bir karşılık bulması hayatımdaki iki önemli alanın buluşabilmesi açısından oldukça önemli. 4 yılın sonunda "Lilliputlar: devcücekentler" adıyla kitaplaşan seriyi, üç başlık altında değerlendirmek isterim.

1-İçerik: yer/beden/ölçek

Jonathan Swift'in "Gulliver'in Gezileri" romanında Gulliver, seyahatlerinden birinde "Lilliput" adında bir kente uğrar. Kendisi ortalama insan boyunda olmasına rağmen, bu kentte bir dev olarak algılanır çünkü bu kentin sakinleri cücelerdir. Bizim yaşadığımız kentler ise, insan bedeninin ortalama antropometrik ölçüleri standart kabul edilerek inşa edilmiştir. Kapı

kolunun yüksekliğinden masa genişliğine, minimum koridor ölçüsünden kalkan duvar yüksekliğine kadar ölçülebilir bütün parametreler, Neufertian standartlara göre sabitlenerek bugün etrafımızı saran fiziksel gerçekliği oluşturur. Ortalama 1.60 kotundan algılanan bu gerçeklik toplamda hayatın ta kendisidir ve gerçek hayatta devler yoktur.

Serinin ilk işleri, yaşadığım kent olan Eskişehir'de fotoğrafladığım, gündelik hayatta çok da fark etmediğimiz mimari unsurlara odaklanmıştı. Binaların üzerinde kalan ölü hacimlerde, önünden geçip gittiğimiz eski yapılarda, geniş atriumlarda büyük bedenler görmek, bakanın o mekân ve atmosfer üzerine iki kez düşünmesini sağlamış gibiydi. Başlarda soyut bedenlerin fiziksel ortamla etkileşimine odaklanan işlerle başlayan seri, gittiğim kentlerde çektiğim fotoğraflarla mekân ve mizansen açısından çeşitlenmeye başladı ve zamanla -kitapta da yer aldığı haliyle- 5 farklı kategoriye ayrıştı. Lilliputgündelik, sıradan insanların sokaktaki hallerinin fragmanları; Lilliputnostaljik, bir zamanlar orada yaşadığını varsaydığım insanların kentin bugününde tekrar canlanması; Lilliputsarkastik, evrensel karikatür niteliğinde, mimari ortamla mizahi bir etkileşimden ortaya

çıkan işler; Lilliputbilindik, kültürümüze ve coğrafyamıza mâl olmuş önemli figürlerin ilişkili ortamlarda büyük karakterler olarak resmedilmesi ve Lilliputorganik, serinin en başından beri üretilen, en yalın haliyle beden ve fiziksel ortam ilişkisini tartışan işler olarak tanımlandı. Kitaptaki halleriyle 200'e yakın çalışma bugünün Türkiye kentlerinin farklı bir panoramasını oluşturuyor ve içinde yaşadığımız çevreyi başka bir gözle okumayı imkânlı kılıyor.

2-Teknik: dijital foto/illüstrasyon

Walter Benjamin, 1936 yılında kaleme aldığı "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı" adlı metninde, hızla değişen üretim araçları ve dolaşım hızının bir sonucu olarak sanat eserlerinin "aura"sını yitirdiğini, kopyalama ve çoğaltma tekniklerinin bütün sanat algısını değiştirdiğini vurguluyordu. Devamında ortaya çıkan Pop-Art akımı da bu değişen algının bir sonucu olarak okunabilir. 90'lı yıllardan itibaren ise, dijital çağa geçişle sanat ve tasarımdaki değişimin başka ve çok daha karmaşık bir versiyonunu yaşıyoruz. Bugün di-

jital üretim araçlarının çok daha yaygın, erişilebilir olması ve hızlarıyla üreticinin işini büyük oranda kolaylaştırmaları üretimi ve çeşitliliği artırıyor -bir çeşit demokrasi yaratıyor-. Nihayetinde, cep telefonumun kamerası ve dijital olarak çizim yapmaya olanak sağlayan kalemim olmasaydı, fotoğraf üzerine illüstrasyon yapmayı belki düşünmezdim bile.

Lilliput serisindeki işleri birer artırılmış gerçeklik (AR) örneği olarak görmek mümkün, mekân ve çizgi karakter birleşerek yeni bir gerçeklik üretmeye çalışıyorlar. Fotoğrafla, üzerine çizilen karakterin kaynaşması ve gerçekten oradaymış gibi bir illüzyon yaratması en önemli detay. Çizgiyi fotoğrafın açısına, renklerine, ışık ve gölgesine uyumlu hale getirmek, karakterin tasarım ve çizim aşamalarında en çok mesai isteyen ve etkiyi de en çok artıran unsurlar. Karakterlerin yüzde 20 oranında şeffaf olmaları da hem illüzyonu güçlendiren hem de atmosferik bilgiyi artıran önemli bir nitelik. Bu açılarından bakınca, seri bu haliyle yalnızca dijital ortamda üretilebilirmiş gibi görünüyor.

3-Mecra: sosyal medya

Birkaç yıl öncesine kadar, karikatür ve çizgiyle uğraşan gençler mizah dergileri ya da muhtelif basılı yayında kendilerine yer bulmaya çalışıyorlardı. Fakat dijital kültürün yükselişi ve sosyal medyanın yaygınlaşması buralarda da önemli kırılmalar yarattı. Bugün görsel üretim yapan hemen herkes kendisini sosyal medyada var etmeye çalışıyor. Lilliput serisi de instagram mecrası sayesinde insanlarla buluşabildi denilebilir.

Instagram, bir fotoğraf ve video paylaşım aracı olarak 2010 yılında kuruldu ve her geçen gün kullanıcı sayısı artan önemli platformlardan biri. Farklı içerikler, hashtag'ler (#) üzerinden kümeleniyor ve insanların ilgi alanlarına göre eğlendirici, bilgilendirici ve eğitici niteliklere bürünebiliyor. Lev Manovich'in Instagram'da paylaşılan milyonlarca kent fotoğrafı üzerine yaptığı araştırmalara bakıldığında, mimarlık ve kentlerin de Instagram'dan doğrudan etkilendiği görülebiliyor. Kentlerin dijital ortamda tekrar tekrar yeniden temsil edilmesi, zamanla kentin arayüzünde değişikliğe bile yol açabiliyor. Bu anlamda, Lilliputlar fiziksel ve sanal olanın ortasında bir ara katman olarak kendini var eden ve sosyal medyadaki kent fotoğrafı olgusunun genel geçerliliğini bozmaya çalışan bir seri.

Sosyal medyanın geleneksel medyadan ayrıştığı temel nitelikler etkileşim ve dolaşım. Üretilen bir iş sisteme yüklendiği anda "feed"-de görünür oluyor ve takipçilerin beğenisine göre görünürlüğü artıyor ya da azalıyor. Üretim araçlarının dijitalleşmesine paralel olarak mecra da demokratik bir zemin yaratıyor bu anlamda. Fakat çok fazla içerik olması ve etkileşimin anlık gerçekleşmesi üretilen işlerin değerini de aşağıya çekiyor. Nitelikli bir içerik en fazla bir-iki gün görünür oluyor ve arkasından sosyal medyanın kalabalık ve karanlık dehlizlerinde kayboluyor.

Lilliput serisini kitaplaştırmak en başından beri en çok da bu yüzden istediğim bir şeydi. Dijital ortamın sanal, anlık ve geçici doğasına karşın; basılı bir kitabın fiziksel gerçekliği ve kalıcılığı... Özellikle Eskişehir temalı işlerin, yaşadığım kentin bugününe ait bir görsel bellek kaydı üretecek olması açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Ayrıca kitapta yer alan karekod aracılığı ile fotoğrafın nerede çekildiğinin Google Haritalar üzerinde görülebildiğini belirtmek isterim. Gerçek ve dijital olanın birbirinin içine çoktan geçtiği bu dönemde, "Lilliputlar: dev-cücekentler" in ilham verici bir çalışma olarak kendine bir karşılık bulmasını umarım.

Akademisyenlik...

Bir taraftan yapılan bilimsel çalışmalar ile kişilerin doyum almasını sağlayan sürekli kendini geliştirmeye dayalı, bir taraftan da mesai kavramı olmayan gönül verilmeden yapılamayacak zor bir meslek. Bu zorlu süreçte seyahat etmeye mutlaka zaman ayrılmalıdır. Çünkü seyahat, okumak gibi keyfin ötesinde bir ihtiyaçtır: Okuyabildiğin kadar oku, gezebildiğin kadar gez...

Akademisyenlik, üniversitelerde farklı anabilim dallarında ön lisans, lisans ve/veya lisansüstü eğitiminin yürütülmesini sağlayan, aynı zamanda bilimsel çalışmalar yapılarak araştırma sonuçlarının konferans, kongre vb. bilimsel programlarda paylaşıldığı, makale, kitap vb. bilimsel ürünlerin ortaya çıkmasına imkân sağlayan bir meslek grubudur. Eğitime katkı verilmesi ve bilimsel ürünlerin ortaya çıkma süreci bireylerde doyum sağlarken aynı zamanda pek çok zorluğu da beraberinde getirmektedir.

Bilim ve teknolojinin sürekli ilerlemesi, güncel bilgi takibinin gerekliliği, akademisyenliğin sürekli ilerlemeyi gerektirmesi akademisyenlerin iş yükünü daha da artırmaktır. Bu durum bireylerin mesai dışında da çalışmak zorunda kalmasına, uzun vadede kendisi ve ailesi için yeterli vakit ayıramamasına, iş ve aile yaşa-

masını dengelemekte zorluk çekmesine, stres düzeyinin artmasına ve iş veriminin düşmesine neden olabilmektedir. Yapılan çalışmalarda da akademisyenlerin iş ve aile hayatını dengelemede zorlandığı, kendilerine yeterli ve kaliteli zaman ayıramadıkları tespit edilmiştir. Bu durumun uzun vadede kişilerin stres düzeylerini artırarak iş verimliliğinin düşmesine, aile içi iletişimin azalmasına neden olduğu belirlenmiştir. Kısa vadede çok çalışmanın daha çok başarı getireceği düşünülse de uzun vadede kişinin hayatını ertelemesine ve iş başarısının düşmesine neden olabilmektedir.

Her bireyin kendisine, ailesine, yakınlarına ve sevdiği aktivitelere zaman ayırma ihtiyacı vardır. Yapılan çalışmalarda da kendini mutlu edecek ve stres düzeyini azaltacak aktiviteler yapan bireylerin iş verimliliklerinin arttığı, iş ve sosyal hayatlarını dengelemede daha başarılı oldukları belirlenmiştir. Bu aşamada bireylerin sevdikleri aktiviteleri yapmaları ve kendilerine zaman ayırmaları büyük önem taşımaktadır.

Akademisyenlik gibi iş yoğunluğu fazla olan bir meslek grubunda bunu nasıl başarabiliriz?

Öncelikli olarak şunu kabul etmek gerekir. Zaman zaman sevdiğimiz aktiviteleri iş yoğunluğundan dolayı ertelemek durumunda kalabiliriz. Ancak burada önemli olan bunu sık sık ve uzun vadede yapmamaktır. İstenilen tüm aktiviteleri yapabilmekte kilit nokta ise plânlı çalışmaktır. Plânlı çalışmaktan kastedilen saat saatine plân dahilinde çalışmak değil, önem sırasına göre işlerin sıralanması ve çalışılan sürenin etkin ve verimli kullanılmasıdır. Etkin ve verimli çalışmayı ise mesai saatlerinde yapmayı başarabilirsek, mesai dışındaki işlerimize ayırdığımız süre azalmaya başlayacaktır. Unutmayalım ki akademik çalışmalarımızın hepsini aynı anda bitirmek mümkün olmayabilir. Bunun için sabır, zaman ve emek gerekir.

Çünkü akademisyenlik, meslek hayatı boyunca kendini geliştirme ve ilerlemenin durmadığı bir meslek grubudur. Bu nedenle meslek hayatımız boyunca iş ve sosyal hayatımızı dengede tutmak başarılı olmanın da kilit noktasıdır. Bireyin kendine ayırdığı zamanlardaki aktiviyeler kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Seyahat etmek bu seçeneklerden birisidir. Günümüzde ulaşımın gelişmesi ile seyahat etmek daha da kolaylaşmış ve seyahat etmeyi tercih eden birey sayısı artmıştır. Seyahat pek çok kültürü ve lezzeti tanımamıza, iş ve günlük hayatın stresinden uzaklaşmamıza yardımcı olur. Bilimsel çalışmalarda da seyahatin pozitif etkisinden bahsedilmekte, bireylerin stres düzeyini azaltarak motivasyonlarını artırdığı belirtilmektedir. Okurken bile motivasyonunuzu artıracak, seyahat etme isteği duyacağınız ve keyifle seyahat edebileceğiniz bazı illerden ve sahip oldukları kültürel özelliklerden bahsetmek istiyorum.

Eskişehir

Elinizde kahveniz ile Kanlı Kavak 'da oturmak, Adalar'da özgürce sırt çantanız ile dolaşmak, Hamam yolu'nda dilediğiniz dükkâna girip çıkmak, Odunpazarı evlerinde eskiyi yaşamak, o evlerde kahvaltı yapmak, Eskişehir'in meşhur çi böreğini yemek, el emeklerini satan kadınları görmek.

Kapadokya

Sabahın ilk ışıklarında balona binip tüm güzelliği ile "Güzel Atlar" şehrini izlemek, yer altı şehirleri ve müzeleri ile eskiye yolculuk yapmak, eski insanların yaşamlarına şahitlik etmek, gezmekten yorulduğunuzda yöreye ait testi kebabının tadına bakarken dinlenmek, akşam mağara evlerinde huzurlu bir uyku ile günü bitirmek.

Kars

Doğu ekspresi ile Ankara'dan başlayan tren yolculuğu Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum illerinin güzellikleri ile Kars'ta sonlanıyor. Yaklaşık 25 saat süren tren yolculuğunda birbirinden güzel manzaralar eşliğinde kahvenizi yudumlamak, sabahın erken saatlerinde bu güzellikler ile uyanmak paha biçilemez. Tren yolculuğunu 4 mevsimde yapabilirsiniz ancak ben size özellikle kış aylarında tercih etmenizi öneririm. Kışın Kars'ın çok daha büyüleyici olduğuna inanıyorum. Kars kaşarı, Kars balı, Kars ketesi ile başlayan bir kahvaltı sonrası, karların arasında muhteşem manzarası ile Ani Harabelerini ziyaret etmek, Kars Kalesi'nden şehrin tüm güzelliklerini izlemek, Çıldır Gölü'nde semaverde demlenen sıcak çayı yudumlamak, akşama Kars'a özel kaz etini yerken Kafkas dans ekibini izlemek.

İstanbul

İstanbul anlatılmak ile bitmeyecek bir şehir. Kız Kulesi'ne karşı sıcak simit ile çay içmek, Eminönü'nde balık ekmek yemek, Pierre Loti'de manzaraya karşı kahve yudumlamak, Büyükdada'da eski tarihi evlerin arasında bisiklet ile dolaşmak, Topkapı Sarayı'nda tarihin sayfalarını ziyaret etmek ve daha pek çok güzel yer...

İzmir

Denize karşı boyoz ve yumurta yerken sıcacık çay yudumlamak, saat kulesinde manzaraya karşı fotoğraf çekilmek, Kızlar Ağası Hanı'nda kahve içmek, Alaçatı'nın şirin evlerin arasında dolaşmak, şirin ve samimi bir ilçe olan Seferihisar'da denize girmek, deniz kenarında saatlerce kitap okumak.

Konya

Mevlana müzesini ziyaret etmek, Şeb-i Arus'u izlemek, birbirinden güzel hediyelik eşyaları ile anıları ölümsüzleştirmek. Tropikal Kelebek Bahçesi'nde birbirinden güzel renklere eşlik etmek, adını sayamayacağım kadar çok olan tarihi müzeleri ziyaret etmek. Konya'nın yöresel etli pide ve yayık ayranını, üstüne de o ile özgü "saç arası" isimli yöresel tatlıyı yemek.

Gaziantep

İçli köftesi, kömbesi, en iyi kebabları ile kilo almadan dönmenizin mümkün olmayacağı bir şehir. Hayvanat bahçesinde daha önce hiç görmediğiniz birbirinden farklı hayvanları görebilir, Bakırcılar çarşısında el emeği bakır yapımına şahitlik edebilirsiniz. Zincirli Kuyu Bedesten'de ise el emeği ürünlere sahip olabilirsiniz.

Şanlıurfa

Balıkli Gölü ziyaret etmek, Urfa'da yemenin ayrı bir tat verdiği kebablarından yemek, oraya özgü "Şihlik" tatlısının tadına bakarak mirra kahvesi ile bu lezzeti taçlandırmak. Taş evlerde kalmak, Urfa sıra gecesine katılmak, yörenin kültürünü iliklerinize kadar hissetmek.

Karadeniz Bölgesi

İllere ayırmanın mümkün olmadığı, yeşilliği ve harika doğası ile insanı tüm streslerinden uzaklaştıran cennetten bir köşe. Yayla evlerinde manzaraya karşı uyanmak, kuymak ile güne başlamak. Uzun doğa yürüyüşleri sonrası Karadeniz çayını harika doğaya karşı yudumlamak.

Daha anlatamadığım nice güzel yerler... Türkiye keşfettiğimiz ya da keşfedemediğimiz pek çok güzellikleri ve kültürleri ile karşımızda duruyor. Bu güzelliklerin tadını çıkarmak ise kendimize doğru yapabileceğimiz en güzel yolculuk. Hayatımızı ertelemeyen, plânlı bir yaşam ile hem işimizi en iyi şekilde yapabilir hem de seyahatlerimizi gerçekleştirebiliriz. Yeter ki inanalım.

Hayatı ertelediğimiz, nice sağlıklı günlere...

Emine GÜMÜŞSOY

4 Kasım 1946 tarihli kuruluş sözleşmesi ile çalışmalarına başlayan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) zamanla üye sayısını arttırmıştır. 1946-1953 yılları arasında her yıl toplanan UNESCO Genel Kurul'u 1954'ten itibaren iki yılda bir toplanmaya başlamıştır. Bu çerçevede "Anma ve Kutlama Yıldönümleri Programı" adı altında, üye devletlerin önerileriyle UNESCO idealleri ve ilkeleriyle bağlantılı kişi veya olayların 50 ve katlarına denk gelen yıldönümleri oylanarak kutlanmaya başlanmıştır. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Doğumunun 800. Yıldönümü, Evliya Çelebi'nin Doğumunun 400. Yıldönümü, Mimar Sinan'ın Ölümünün 400. Yıldönümü, Pîrî Reis Haritası'nın 500. Yıldönümü bunlardan bazılarıdır. En son 12-27 Kasım 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen UNESCO 40. Genel Konferansı'nda 40 C/15 sayılı karar gereğince;

"Bilge Tonyukuk Anıtı'nın Dikilişinin 1300. Yıl Dönümü (720)" Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Özbekistan'ın desteğiyle 2020 UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri arasına alınmıştır.

"Hacı Bektaş-ı Veli'nin Vefatının 750. Yıl Dönümü (1271)" Azerbaycan, İran, Kuzey Makedonya ve Romanya'nın desteğiyle 2021 UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri arasına alınmıştır.

"Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yıl Dönümü (1321)" Azerbaycan, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya ve Özbekistan'ın desteğiyle 2021 UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri arasına alınmıştır.

"Ahi Evran'ın Doğumunun 850. Yıl Dönümü (1171)" Kuzey Makedonya ve Romanya'nın desteğiyle İran ve Azerbaycan ile ortak dosya olarak 2021 UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri arasına alınmıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli Hacı Bektaş-ı Veli'nin XV. yüzyılda yapılmış kök boya resmi Hacı Bektaş Müzesi Hacibektaş Nevşehir

Nitekim 2020 yılında Türk dili, tarihi ve kültürü açısından büyük öneme sahip Bilge Tonyukuk Anıtı ile ilgili çeşitli programlar ve akademik çalışmalarla konuya dikkat çekilmiştir. 2021 yılı için de kararlaştırılan başlıklarla ilgili plânlamalar yapılmış olup çalışmalara başlanmıştır. 29 Ocak 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile "Yunus Emre'nin hem dünya beşeriyetine ortak bir değer olarak takdim edilmesi hem de

Kırşehir'de bulunan Ahi Evran heykeli

Yunus Emre

Ülkemize bir kez daha hatırlatılması maksadıyla 2021 yılının 'Bizim Yunus' olarak anılması, Yunus Emre'nin mirası olan Türkçe'nin öneminin vurgulanması, medeniyet dili kimliğiyle bilinçli ve doğru kullanımının sağlanması amacıyla 'Dünya Dili Türkçe' adıyla yurt genelinde ve yurt dışında bir kampanyanın tertiplenmesine karar verilmiştir."

11 Şubat 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile "Bir olalım, iri olalım, diri olalım", "İncinsen de incitme", "Her ne ararsan kendinde ara", "Oturduğun yeri pak et, kazandığın lokmayı hak et", "Düşmanın bile insan olduğunu unutma" sözleriyle bütün insanlığı sevgi, saygı, barış ve kardeşliğe davet eden Hacı Bektaş-ı Veli'nin hem ülkemiz hem de dünya için ne denli büyük bir değer olduğunun güçlü bir biçimde vurgulanması, kıymetli düşüncelerinin gelecek nesiller tarafından anlaşılıp benimsenmesi amacıyla 2021 yılı boyunca yurt genelinde ve yurt dışında etkinlikler düzenlenmesine karar verilmiştir."

20 Şubat 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile "Anadolu'da ahilik teşkilatının kurucusu, esnaf ve sanatkar zümresinin piri olarak kabul edilen, çok yönlü bir ilim ve fikir insanı Ahi Evran'ı ve yüzlerce yıldır bu topraklarda Ahilik gele-

neğini yaşatmış tüm esnaf ve sanatkarlarımızı rahmetle yad etmek, bilginin hikmetle, ticaretin ahlakla buluştuğu Ahilik müessesesini dünya milletlerine en doğru şekilde anlatmak, bu kutsal emaneti sonraki nesillere aktarmak amacıyla 2021 yılı boyunca yurt genelinde ve yurt dışında etkinlikler düzenlenmesine karar verilmiştir."

Bu kararlar çerçevesinde ESOGÜ BKS'nin bu sayısında ilgili kişilere ve düşüncelerine yer verilmiştir. Üniversitemiz, Eskişehir Valiliği koordinatörlüğünde oluşturulan Yunus Emre Anma Yılı çalışma grubuna dahil olduğu gibi Eskişehir Kitaplığı'nın 4. eseri olarak "Bizim Yunus" isimli bir kitap çalışması başlatmıştır. ESOGÜ YUMER (Yunus Emre Araştırma Merkezi), TÖMER ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başta olmak üzere Yunus Emre ile ilgili çeşitli etkinlik plânlamaları da yapılmaktadır.

2021 yılı içerisindeki faaliyetlerin daha iyi tanınmaları ve anlaşılmasına vesile olması temennisiyle, kültür ve medeniyet tarihimizin temel taşları Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran'ı bir kez daha rahmet ve minnetle anıyoruz. Sevgi, hoşgörü, doğruluk, birlik ve beraberlik düsturlarının daha iyi anlaşılması ve anlatılması dileğiyle...

Erşahin Ahmet AYHÜN

Yunus Emre¹ (638-720/1240-1320) Tapduk Emre'nin deyimiyle "Bizim Yunus", 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın başlarında Anadolu'da yaşamış büyük bir mutasavvıf ve şairdir. 82 senelik hayatıyla ilgili ilk kaynaklar menkıbe türü rivayetlerden oluşmaktadır. Horasan'dan gelip Anadolu'ya yerleşen Türkmenlerin soyundan olup, Sakarya nehri civarında Sarıköy'deki çiftlik ve zaviyesinde yaşadı. Tapduk'un müridi, en tanınmış halifesi ve damadıdır. İsmail Emre adında bir oğlu dünyaya geldi. Sarıköy'ün adı sonradan Yunus Emre Köyü olarak değiştirildi. Bu köy günümüzde Eskişehir ilinin Mihalicçık ilçesine bağlı Yunus Emre mahallesi olarak bilinmektedir.

Yunus uzun yıllar, bir rivayete göre 40 diğer bir rivayete göre 30 yıl *şeyhinin* hizmetinde bulundu. Yunus'un *şeyhine* bağlılığı *şiiirlerinde* Tapduk'un isminin çokça geçmesinden de anlaşılmaktadır. Tapduk'un vefatından sonra dervişler Yunus'un etrafında toplandılar. Yunus bir dönem ruhunu arıtmak ve fikirlerini yaymak amacıyla Anadolu, Azerbaycan ve Şam topraklarında seyahatlere çıktı, Şam ve Arabistan bölgesine giderek Kabe'yi tavaf etti. Tanınmış mutasavvıflardan Ahi Evran-ı Veli (ö. 1261), Mevlana Celaleddin Rumi (ö. 672/1273), Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), Hacı Bektaş-ı Veli (ö. 1275) ve Sultan Veled (ö. 1313) ile aynı dönemlerde yaşadı, bunlardan bazılarıyla görüştü. Örneğin, Mevlana Celaleddin Rûmî'nin sohbetinde ve sema' meclisine katıldığını Mevlana'nın "İlâhi menzillerden hangisine çıktım,sa bir Türkmen köylüsünün izini önümde buldum, onu geçemedim." sözünden anlıyoruz.

Anadolu Türkçesinin oluşumuna ve edebi bir dil haline gelmesine katkısı büyüktür, bu konuda bir *çığır* açmıştır. Yunus Emre de

tıpkı Hoca Ahmed Yesevî gibi *şiiirlerini* Türkçe olarak söylemiştir. Yesevî ile başlayan tekke *şiiiri* geleneğini özgün bir söyleyişle Anadolu'da yeniden ortaya koymuştur. Yunus Emre'nin tesirleri yaşadığı *çağları* aşarak günümüze kadar devam edegeldi. Kendisinden sonra gelen Osmanlı dönemindeki bir çok *şeyh* de kendi *şiiirlerini* toplayarak divan teşekkül ettirmiştir. Bu dönem *şair* mutasavvıfların ekserisinde Yunus Emre tarzı hakimdir.

Anadolu'da tasavvufi düşüncenin sistemleşerek tarikatlaşmasının temelleri XIII. yüzyılda atıldı. XIII. yüzyılda büyük ve *ünlü* pek çok *şeyh* ve dervişin Anadolu'ya göç ederek tasavvufi faaliyetlerde bulunmasının Anadolu'nun Türkleşmesi ve *İslamlaşmasına* tesiri büyüktür. Selçuklu hükümdarları gelen bu dervişlere sahip çıkarak rahatça faaliyet yapmalarına imkân sağladılar.

Anadolu'da tasavvufi faaliyetlerin temeli bu dönemde atılmıştır. Bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren mutasavvıflardan biri de Yunus Emre'dir. Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde, Anadolu Selçuklu Devleti yıkılış safhasına girmiş, Anadolu halkı Moğol akınlarından ve büyüklü küçüklü bir çok isyanlardan bunalmış durumdaydı. Padişah ve vezirler dahil kimsenin can emniyeti yoktu. Maddi refahın ve huzurun kalmadığı böyle bir devirde Anadolu'ya gelen *şeyh* ve dervişler huzur kaynağı oldu.

Yunus Emre'nin hayatıyla ilgili menkıbelere Hacı Bektâşi, Aziz Mahmud Hüdayi ve İbrahim Has'ın eserlerinde yer verilmektedir. Hacı Bektâşi Velî ile görüşmesi hakkında Yunus Emre *Divân'ında* hiçbir bilgi bulunmazken Hacı Bektaş *Velayetname'sine* göre Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ile görüşmüştür. Bu görüşme neticesinde "kilid"inin Tapduk Emre'ye verildiği söylenerek oraya gitmesi tavsiye edilir. Yunus Emre, Tapduk Emre dergahına giderek kırk yıl hizmette bulunur. Yunus Emre'ye odunculuk

¹ "Emre" kelimesinin, o devirlerde Türk şeyhlerine verilen "ata", "baba" gibi ünvanların yanı sıra kullanılan Arapçada kardeş anlamına gelen "ahi" kelimesinin karşılığıdır.

görevi verilir, bu hizmeti esnasında dergaha yaş ve eğri odun getirdiği görülmemiştir. Tapduk Emre'nin bilmezlikten gelerek sorduğu: “*Dağda hiç eğri odun kalmamış mı?*” sualine Yunus Emre'nin: “*Dağda eğri odun çok, lakin senin kapına odunun eğrisi bile yakışmaz!*” cevabı meşhurdur.

Dergah hizmetinde geçen uzun senelerden sonra kurulan bir mecliste vecde gelen Tapduk'un, “kilidin açıldı” demesi üzerine Yunus “derhal belîğ ve arifane nutuklar ve ilahiler söylemeye başlar”. Menkıbeye göre, şeyhine tam kırk yıl hizmetten sonra seyr u sülûkü tamamlayarak irşat mertebesine erişir ve o zamandan başlayarak ilâhiler yazar. Bu şekilde icâzet alarak irşatla görevlendirilmesi Yunus Emre'nin ömrünün son demlerine rastlamaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin (ö.1628) *Vâkıat* adlı eserindeki rivayetler Velâyetnâme'yi tamamlar mahiyettedir. Farklı olarak, Yunus, Tapduk'un çaldığı “şeşta” adı verilen enstrümanın sesinden etkilenecek cezbelenecek Tapduk'a intisap etmiştir. Tapduk'un dergahındaki hizmet süresi 30 yıl olarak verilmektedir. *Velayetnâme*'deki Yunus'un dergaha odun taşıma vazifesi ve sulûkünün bir parçası olarak dergahtan uzaklaşması, yolda başka dervişlerle karşılaşması, sofraya meselesi ve dergaha dönüşü gibi benzer konular burada da işlenmektedir.

Halveti dervişi İbrahim Has'ın eserlerindeki hitap şeklindeki farklılık göze çarpmaktadır. Yunus Emre'ye “Emrem Yunus”, Tapduk Emre'ye de “Tapduk Yunus” denilmektedir. Bir diğer farklılık da Yunus'un Tapduk'a intisap şeklidir. Bu rivayete göre Yunus çiftçi değil kadıdır. Verdiği bir fetvadaki yanlışlığın ümmî olarak bilinen Tapduk Emre tarafından düzeltilmesi karşısında onun ilminin kendisinininkinden daha üstün olduğunu kabul ederek kendisine intisap etmiştir.

Yunus Emre'nin *ümmiliği* de tartışma konusu olmuştur, ancak iyi bir eğitim aldığı, ilim ve usûl tahsil ettiği mescid ve medrese eğitimi aldığı bellidir, Sa'dî-yi Şîrâzî'den ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den tercüme yapacak kadar

Yunus Emre Horasan'dan gelip Anadolu'ya yerleşen Türkmenler'in soyundandı.

Farsça bilmekteydi. Geniş bir felsefi kültüre sahip olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. Kullandığı mütevazî üslûbundan ötürü onu hiçbir şeyden anlamayan basit bir derviş gibi görmek uygun değildir.

Bilindiği gibi tekkenin de bir eğitim uygulaması vardır. Mensuplarına şiir, sohbet, musiki, sema ayinleri gibi yumuşak üsluplarla çağın tasavvuf kültürünü kazandırmaktadır. Medresenin ilmi karşısında tekkenin irfanı yer almaktadır. Şairin çelişkili konuşmaları onun, hitap ettiği çevrelere göre değişik tepkileri olarak açıklanabilir.

Yunus ilahilerinin pek çoğu öğretici mahiyettedir, Tasavvuf tarihçileri tasavvufun özünün üstün ahlak oluşu münasebetiyle Yunus'u ahlakçı olarak kabul ederek şiirlerindeki ahlaki temalara dikkat çekerler. Tarikatın “usu'l-esâs”i-nin şeriat olması hasebiyle Yunus'un Kur'an ve sünnete sıkı-sıkıya bağlı olduğunu kabul ederler. Tasavvuf alanında tıpkı Ahmed Yesevî gibi Türk dehasının en önemli temsilcilerinden olan Yunus Emre Türk-İslam sentezi anlayışıyla ortaya çıkmıştır. İlahi aşk ile coşmuştur. Yunus hem kemale ermiş bir derviş hem de edebiyatta yeni bir tarz ortaya koymuş bir halk şairi olarak değerlendirmek gerekir.

Mevlana'nın Farsça, Yunus'un Türkçe yazmış olmasını bugünkü anlayışla değerlendirmek yanlış sonuçlar doğurabilir. Her iki şairimiz de zamanın geleneğine uymuşlardır; Mevlana'nın çağdaşları şiirlerini Farsça söylüyorken, Moğol istilasının tesiriyle Türkçe'ye bir akış başlaması üzerine Mevlana'nın oğlu Sultan Veled, Oğuz Türkçesiyle şiirler söylemeye başlamıştı. Yunus'un da Türkçe şiirler söylemesi asrının icabıydı. Yunus'u iyi anlamak ve yapılacak çalışmalar doğru bir eksene oturtmak için, etraflıca bir tetkik yaparak, ilmi kurallar çerçevesinde içinde yaşadığı toplum, coğrafya ve diğer şartları göz önünde bulundurulmalıdır.

Tuba ONAT ÇAKIROĞLU

Anadolu'da Türk Tasavvuf edebiyatının kurucusu olan Yunus Emre, aynı zamanda edebi yazı dilinin gelişmesinde etkili olmuştur. Yunus Emre'nin günümüzde ilgiyle okunmasının ve tanınmasının nedenlerinden birisi de Türkçe'nin söz inceliklerini kullanmada gösterdiği üstün başarıdır. Yunus şiirlerini edebî bir dille söylemesine rağmen halk tarafından anlaşılabilen bir şairdir. Mutasavvıf kimliği olan şairler geniş halk kitlelerine hitap edebilmek için bilinçli bir şekilde eserlerini sade bir dille yazmışlardır. Yunus Emre de sade bir dil tercih etmekle birlikte pek çok dinî ve tasavvufî kavramın Türkçe karşılığını dilimize kazandırmıştır. Allah-Çalap/ Tanrı aşk(A.)-sevü evliya(A)-eren cennet(A.)-uçmak cehennem(A.)-tamu günah(F.)-yazuk şarap(A.)-süci mest(F.)-esrük münker nekir(A.)-sorucular.

*"Ben gelmedim dava için benim işim sevü için
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmaya gel-
dim*

*Gönül Çalab'ın tahtı gönüle Çalap baktı
İki cihan bedbahtı kim gönül yıkar ise*

*Ne tamuda yer eyledim ne uçmakda köşk
bağladım*

Senün için çok ağladım bana seni gerek seni"

Eserleri

Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* ve *Divan* olmak üzere iki eseri elimizde bulunmaktadır. Kendisinden sonra aynı mahlası kullanan başka Yunus'ların olması araştırmacıların işini zorlaştırır da Yunus Divan'ı üzerinde yapılan titiz çalışmalarla birlikte farklı yayınları yapılmıştır.

Divan

Yunus Emre'nin düşünce dünyasını ve şairliğini Divan'ındaki şiirler yansıtır. Divan'ındaki şiirlerin konusu genellikle tasavvufî hayata, dervişliğe, ilahi aşka dairdir. İnsanlara tasavvufu anlatırken, dünya hayatından kopmadan iyi bir kul ve

insan olarak yapılması gerekenleri öğretir. Orta Asya'da Ahmed Yesevî ile başlayan dünyevî hayatın gereklerini yerine getirmeyi, çalışarak geçimini temin etmeyi, dürüst ve ahlâklı olmayı öğütleyen anlayışı Anadolu'da devam ettiren Yunus Emre'nin söyleyişleridir.

*"Aşkın kıldı şeyda meni cümle âlem bildi meni
Kaygum sensen tûni günü mence sen ok kerek
sen."*

Ahmed Yesevi

*"Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram düni günü bana seni gerek seni"*

Yunus Emre

Divan'ını hayatta iken düzenleyen Yunus Emre, hem hece hem de aruz vezni ile şiirlerini söyler. Kafiye konusunda da serbest hareket eder, kulağa hoş gelen sesleri bir arada kullandığını belirten Mustafa Tatçı, onun şiirlerini kulak kafiyesi ile söylediğini ifade eder.

Yunus'un şiirlerinde göze çarpan en önemli unsur onun kullandığı Türkçe'dir. Günümüzde olduğu gibi yaşadığı devirde de halk tarafından kolaylıkla anlaşılması onu "Bizim Yunus" yapmıştır. Onun şiirlerinde tasavvufî ve dinî öğretiler duygusal/lirik bir dille ifade edilir. Böylece o şiirleri okuyan veya dinleyen insanlar kendi hayatlarından bir şeyler bulmuşlardır.

*"Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer "*

Risâletü'n-Nushiyye

Yunus Emre'nin mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı tasavvufî bir nasihatnamedir. Yazma metinlerde genellikle Yunus Emre divanlarının başında yer alır. Bu eseri ilk kez ilim âlemine tanıtan Mehmet Fuat Köprülü, *Risâletü'n-Nushiyye*'yi ayrı bir eser olarak değerlendirmemiş divanın başında yer alan bir mesnevi olarak düşünmüştür. Nüshalara

göre beyit sayılarında farklılık söz konusu olmakla birlikte 550-600 beyit civarında olduğu söylenebilir.

Risâletü'n-Nushiyye "Fâilâtün/Fâilâtün/Fâ'ilün" vezniyle yazılan 13 beyitlik kısa bir mesnevi ile başlar, daha sonra mensur bir bölüm gelir. Mesnevinin asıl bölümü bundan sonra başlar ve aruzun "Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün" vezniyle yazılmıştır.

Mustafa Tatçı'nın hazırladığı metin 600 beyittir. Eser öğüt kitabı olduğu için didaktik bir üslûpla kaleme alınmıştır. Risâletü'n-Nushiyye dört unsurun/anâsır-ı erbaanın (ateş-hava-su-toprak) Tanrı'nın hikmetiyle yaratılması, Adem'in yaratılışı ile devam eder. İnsanoğlunun yaratılışında bu dört unsur etkili olur; toprakla sabır, kerem, şeref, onur, suyla cömertlik, lütuf iyi huylar, havayla yalancılık, riyâ, kırgınlık, böbürlenme, ateşle, şehvet, kibir, tama ve hased gelir. Nesir kısmında aklın ve imanın tarifi yapılır. Esas konunun işlendiği bölümde ruh ve nefsin birbiriyle mücadelesi anlatılır. İnsana doğru olmanın faziletleri öğütlenir. Nefsin elinden kurtulmak için doğruluk, kanaat, sabır, tevazu tavsiye edilir, başkaları hakkında dedikodu etmenin kötülüğü anlatılır. Alegorik bir eser olan Risâletü'n-Nushiyye kelime kadrosu bakımından da Türkçe ağırlıklı bir eserdir. Yunus şiirlerinde insan-hayat-ölüm üzerine çok düşündüğünü hissettirir. İnsanların ömrünün kısa olmasından bahsederken genç yaşta hayatını kaybedenlere üzülmür, bu durumu "gök ekinken biçilmiş" ibaresi ile dile getirir.

*"Bu dünyede bir nesneye yanar içüm
göyner özüm*

Yiğid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi"

Yunus Emre üzerine çalışmış ve Divan'ından Seçmeler yayınlayan Faruk Kadri Timurtaş, Anadolu'da Batı Türkçesi'yle en güzel şiirleri Yunus Emre'nin söylediğini, dili sanatkârane bir üslûpla işlediğini söyler. Yunus, Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçe'nin yapısına uydurur,

* Bu yazıda yer alan Yunus Emre beyitleri Mustafa Tatçı'nın hazırladığı Yunus Emre Divân-ı İlâhiyât isimli eserden alınmıştır.

yeri geldiğinde Türkçe deyim ve atasözlerine yer verir. Ömrü hızla rüzgâr gibi esip gider.

*"Geldi geçdi ömrüm benüm şol yıl esüp geçmiş
gibi*

*Hele bana şöyle gele şol göz açup yummuş
gibi"*

Tekke edebiyatında onun tesiri asırlarca devam eder, ilahilerine pek çok mutasavvıf tarafından nazire yazılmıştır. İbrahim Gülşenî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Niyazi Mısırî Yunus tarzında şiirler söyleyen tanınmış mutasavvıf-şairlerdir. İlahilerinin kendisinden sonra gelen şairleri etkilemesi ve günümüzde de okunmasının sebebi Yunus'un kendine has üslûbu olmalıdır.

Yunus Emre, Türk milletinin en büyük şairlerinden birisidir, sade söyleyişiyle derin manaları olan pek çok şiiri vardır. Bu dünya hayatını bir yolculuk olarak gören Yunus, her ne kadar kimse tarafından anlaşılmadığını söylese de Türk milleti onu benimsemiş bazen ilahilerini okumuş bazen de şiirlerinden ibret almıştır.

*"Ben bir acep ile geldüm kimse hâlüm bilmez
benüm*

*Ben söylerem ben dinlerem kimse dilüm
bilmez benüm"*

Yûnus Emre divanının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3889)

Kamil SARITAŞ

Yunus Emre sevgi anlayışını nasıl bir ortamda dile getirmiştir? Bunu anlamak için yaşadığı yüzyıl ve ortama kısaca işaret etmek gerekir. Yunus Emre, Anadolu Selçuklu Türklerinin Moğol yağmalarıyla, iç kavga ve çekişmelerle, siyasi otorite zayıflığıyla, dahası kıtlık ve kuraklıklarla perişan olduğu yıllarda yaşamıştır. Onun yüzyılı Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük-büyük Türk beyliklerinin, özellikle Osmanlı Beyliği'nin filizlendiği bir dönemdir. Buna göre onun dönemi, bir yandan büyük sarsıntıların olduğu diğer taraftan gelecek yüzyıllara damga vuracak başlangıçların yaşandığı bir zaman dilimidir. Yunus'un yaşadığı çağ "bunalım çağı" olarak anılsa da, aynı zamanda arayış ve mayalanma dönemidir de. Şiirlerinde bunalımın izlerini görmek mümkün olsa da, bunalımın çözüm yolunun sevgi olduğu anlayışı ön plandadır. Yunus Emre sorunlara yaklaşım tarzı ve çözüm önerilerinden dolayı tarih boyunca sevgi ve aşk şairi olarak tanınmıştır. Şiirlerinde en çok sevgi ve aşkı terennüm etmiştir. Yaratıcısının bir olması hasebiyle Yaratan'dan ötürü bütün varlıkların sevilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yunus'a göre Hak, aşktır, O'ndan meydana gelen varlıkların özlerinde de aşk vardır.

*"Ben gelmedim dava için
Benim işim sevi için,
Dostun evi gönüllerdir,
Gönüller yapmaya geldim."*

Yaratılışın gayesi sevgi ve gönül yapmaktır. Gönül yapmak, Hakk'a anında ulaşan kıymetli bir ibadettir. Hakk'ın miskin gönüllerde olduğu anlayışı çerçevesinde Hak gönüllerde aranır.

*"Gönül Çalab'ın tahtı,
Çalap gönüle baktı,
İki cihan bedbahtı,
Kim gönül yıkar ise."*

Müminden beklenen gönül yapmaktır. Yunus'un irfan anlayışında Hak gönülde bulunur. Gönül yapan Hakk'a nazır olur. Zira gönül Hakk'ın evidir. İnanan, ibadet eden, halka hizmet eden, erdemli ve kendini bilen arif, bir taraftan gönül yaparken, diğer yandan kendi gönlünde de Hakk'ı misafir etmeye başlar. Böylece başkasının gönlünde şenlendirdiği Hak, onun gönlünde de tezahür eder. Başkasının gönlünü yapan, aslında kendi gönlünü inşa ve imar etmiş olur.

Yunus insanlar arasında renk, dil, din ve ırk ayrımı gözetmeyip hepsine bir gözle bakmanın gerekliliği üzerinde durmuş, Hakk'a giden yolun insana verilen değerden geçtiğine inanmıştır. Ötekileştirmenin had safhada olduğu günümüzde de Yunus'un gönül düşüncesinin anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Bu anlayış öteki ile empati yapmayı, onun anlam dünyasını öğrenmeyi ve ona saygı duymayı salık verir.

*"Bir kez gönül yıktın ise,
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil."*

*"Yunus Emre der hoca,
Gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir."*

"Hakk'ı gerçek sevenlere cümle alem kardeş gelir."

Gönül yapmakla bütünleşen, yetmiş iki millete bir göz ile bakar. İnsanın içindeki özü ve güzelliği kavrar ve bu nedenle zahiri değil, batini olarak bütün insanların içindeki fitrata ve aşka saygı duyar.

Yaratılışın gayesi sevmek, tezahürü gönül yapmaktır. Hakk'ın sevgisi değerlidir. İlahi sevginin

karşılığı erdemli ve ahlaklı olmaktır. Dünya ve ahiret beklentisine girmemektir. Hak dışındaki her şey terk edilir. Burada terkten maksat yememek, içmemek ve insanlardan uzaklaşmak değil, yeteri kadarına kanaat etmek ve aşırılığa girmemektir.

Seven, Sevdiğine (Hak) itaat eder. Seven, Sevdiğine benzer. Seven, Sevdiğinin isteklerine boyun eğer. Sevdiği ile meşgul olmaktan büyük zevk duyar.

"Her kim sever ise seni, ebed diri kalır canı, her dem senin aşkınla, geçirir dünü gündüzünü".

Bu dünyada ne ekildiyse, ahirette o biçilecektir. Bu dünyada Allah'ı sevmek, ahirette de O'nun aşkı ile sonsuz ve ebedi olmak demektir. Ancak bu hususu aşkı tatmamış insanın anlaması zordur.

"Aşık kişinin sohbeti aşksız kişiye beladır."

*"Gelin tanış olalım,
İşi kolay tutalım,
Sevelim sevillelim,
Dünya kimseye kalmaz."*

Aşka ulaşmanın ve huzuru yakalamanın birinci yolu tanışmak, konuşmak ve sohbet etmektir. Böyle bir iletişim bütün zorlukları kolaylaştırır. Etkili ve anlamlı söz, güzel konuşma ve iyi davranışlar kardeşliğimizi arttırır.

"Söz ola kese savaşı, söz ola bitire başı, söz ola ağulu aş, bal ile yağ ede bir söz."

Huzur ve mutluluk içerisinde olabilmemizin ikinci yolu ise birbirimizi sevmektir. Geçici dünyada kalıcı olan ve güzellikle yad edilecek yegane sermaye sevgidir. İlahi sevginin yolu beşeri sevgiden ve bütün varlıkları sevmekten geçer. Eldeki sermayemizin kıymetini bilmek ve birbirimizi karşılıksız ve koşulsuz sevmeye çalışmak birinci vazifemiz olmalıdır. Çünkü Yaratıcıyı sevmek yarattıklarını sevmeyi gerektirir. Unutmayalım ki dünyadaki güzelliklerin kalıcı olanı sevgi ve aşktır. Aşk, insanları diri, canlı, zinde ve heyecanlı kılar. Nitekim Yunus Emre, ölümünün üzerinden yüzlerce yıl geçmesine rağmen sevgi ve aşk düşüncesiyle diri kalmaya ve bizleri diri kılmaya devam etmektedir.

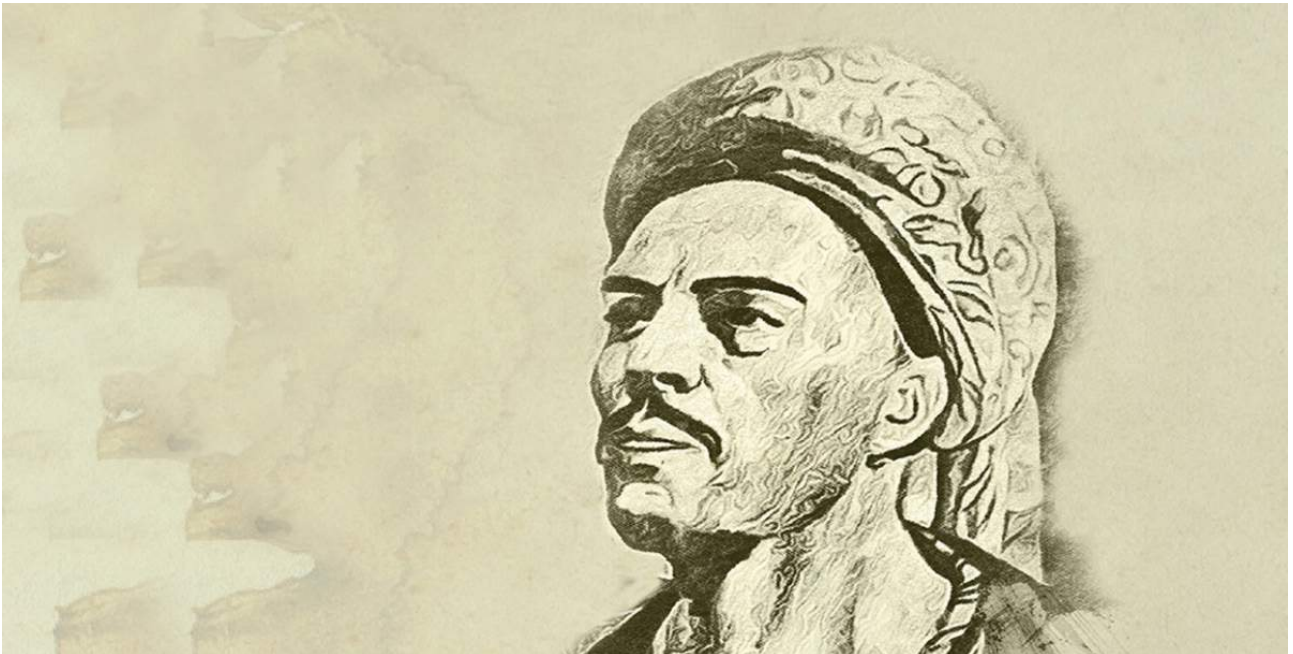
*"İşitin ey yârenler! Aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taş a benzer*

*Taş gönülde ne biter, dilinde ağı tüter
Niçe yumuşak söylese, sözü savaşa benzer.*

*Aşkı var gönül yanar, yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer*

*Ol sultan kapısında, ol hazret tapusunda
Aşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer*

*Ayn-ı hırs ol olmuşdur, nefesine ol kalmışdır
Kendine düşman olmuş yavuz yoldaşa benzer*

*Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kaptan geçirir andan gümüşe benzer*

*Âşık gönlü dölenmez mâşûkun bulmayınca
Karârı yok dünyada pervâzı kuşa benzer*

*Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer*

*Geç Yunus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer”*

Ölümsüzlük insanın önemli psikolojik ve felsefi problemlerindendir. Bu sorunu Yunus Emre şöyle çözmüştür: Hak, aşktır. İnsan aşka ulaştığında Hak’la hem-dem olur. O halde aşka kaçak açanlar hiçbir zaman yok olmazlar, ölmezler. Ahirette de sonsuzluğu tadarlar.

*“Her dem yeniden dirlikte,
Sizden kim usanası!”*

Sevgi ile donanan kimse, insanları tedirgin etmez, aksine rahatlatır. Karamsarlığa itmez, umut vadeder. Karanlığa itmez, aydınlığa çıkarır. Nefret ve ötekileştirmeyi yok eder, sevgiye çağırır. Malumdur ki nefret ve ötekileştirme, İslam’ın yasakladığı bir davranıştır. Müslüman latif, nazik ve zarif olmakla sorumludur.

*“Yaratılanı severiz,
Yaratan’dan ötürü”*

Bütün varlıkları Allah yaratmış ve her varlığa cemalinden ve celalinden lütfetmiştir. İnanan insanın da bu sebeple yaratılmış bütün varlıkları sevmesi gerekir. Bütün varlıkları sevmek Allah’a imanın gereğidir. Müslüman, bırakın ahsen-i takvim olan insanı, hayvanlara, bitkilere, en küçük canlıya bile zarar veremez. Bir otu dahi sebepsiz yere koparamaz. Müslüman öldürmez yaşatır, soldurmaz diriltir.

Yunus’un evrensel mesajlarından hareket ederek günümüzde sevgisizlik kaynaklı birçok sorunu çözmek mümkündür. Eşi tarafından terk edilen, boşanan veya sevgilisi tarafından reddedilen kişi, Yunus öğretisine sahip olsa, hazımsızlıktan dolayı eşini veya sevgilisini katledemez. Allah, kimseye bu hakkı vermemiştir.

Özetle Yunus Emre, toplumdaki insan ilişkilerinin sevgi üzerine inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüzden şiirlerinde “sevgi ve aşk” kavramına sıkça değinmiştir.

Bugün bizim de toplumda bir bütün oluşturmak için sevgi bağına ihtiyacımız vardır. Birbirimizin inancına, görüşüne ve anlayışına saygı göstermek ve birbirimizin özgürlük alanını genişletmek ile yükümlüyüz. Ne kadar farklı düşünsük de hiç kimseyi ötekileştirmeye hakkımız yoktur. Sevgi umuttur ve yaşatır, nefret öldürür.

Hacı Bektaş Velî, XIII. Yüzyılda Anadolu Selçuklu döneminde yaşamıştır. XIII. Yüzyıl Selçuklu'nun siyasî, sosyal ve ekonomik anlamda çalkantı ve sıkıntılarla boğuştuğu bir devirdir. Moğol istilaları sebebiyle Orta Asya, Irak-Suriye ve Anadolu havzası içerisindeki farklı inanç ve kültürlere mensup halk, bunalmış ve bir çıkış noktası arar vaziyettedir.

Böyle bir zaman diliminde yaşayan Hacı Bektaş'ın doğum ve ölümü ile ilgili tarihi bilgiler hakkında farklı kabuller olmakla birlikte; 606/1209 yılında Horasan'da doğduğu, ilk eğitimini Nişabur'da tamamladığı, Arapça ve Farsça dillerini kitap yazabilecek seviyede bildiği, manevî eğitimini ise Yesevî ocağında tamamladığı kabul edilmektedir.

O, Horasan'dan kalkarak Anadolu'ya gelmiş ve Sulucakarahöyük'e (bugün ki adıyla Nevşehir'in Hacıbektaş İlçesi) yerleşmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin 63 yaşında iken 669/1270 yılında vefat ettiği, araştırmacıların çoğunluğunun ortak kanaatidir. Mezarı, bugünkü Hacı Bektaş Dergâhı'nın üçüncü avlusu olan Hazret Avlusu'nun giriş kapısının karşısındaki bölümdedir.

Gönül insanı dendiğinde hemen akla gelen ilk isimlerden birisi Hacı Bektaş Velî'dir. O, insanların gönül چراğını uyandırmaya çalışmıştır. Asıl olanın dış/zâhir/exoteric değil, iç/bâtın/esoteric olduğu düşüncesinden hareketle gönüllere hitap etmiştir. Böyle bir hareket noktası onun, yaratılmış her canlıya aynı hayranlık, ilgi ve saygı ile yaklaşmasına sebep olmuştur.

Hacı Bektaş Velî; Mevlana, ve Yunus Emre gibi Anadolu toplumunun çoğu farklı grupları tarafından kabul görmüş ve sahiplenilmiştir. Bunun altında, insan özüne yaptığı vurgu yatmaktadır. Her insanın içindeki güzelliği yakalamıştır. Olumsuzlukları görmeyip güzelliklere yoğunlaşmıştır.

Hacı Bektaş Velî'ye göre insan, her şeyden evvel içini temizlemeli, dış görünüşe önem

vermemeli, mütevazı olmalıdır. İnsan, yaratılmışların tamamını Yaradan'dan ötürü sevmeli, yetmiş iki milleti ayıplamamalı, insanlara karşı hoşgörülü ve emin olmalı, sürekli münacat, aşk ve şevk ile Allah'la hem hal olmalıdır. Hareket noktası bu olan Hacı Bektaş Velî, insan gönlünü incitmenin sakıncalarını ve komşu hakkının önemini defalarca vurgulamıştır.

Anadolu ereni Hacı Bektaş, insancıl davranarak mümin olmayanları İslamiyet'e ısındırmış, her türlü ibadeti hoş karşılamış, Ehl-i Beyt sevgisini insanların kalbine nakşetmiştir. Duaların Türkçe yapılmasını devam ettirerek, sohbetlerde ilahi ve nefes okuma âdetini yerine getirmiştir. Şeref ve namusa büyük önem vermiş, Allah ve vatan savunması için fedakârlık yapılmasını isteyerek şehitlik mertebesinin manevî derecesini hadislerle dayanarak anlatmıştır.

Hacı Bektaş, toplumdaki sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı tesis etmek üzere zulüm ve haksızlık yapanlara uyarılarda bulunmuştur. Toplumdaki küslerin barışmasını ve birbiriyle helalleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Din kardeşliği düsturunu önemsemiş, insan sevgisi, din ve vatan sevgisi konularına önem vermiştir.

Bu büyük mutasavvıf, Müslümanın haramdan sakınmasını önemsemiştir. İslamiyet'i eski Türk gelenek ve görenekleriyle harmanlayarak insanların günlük yaşamına sunmuştur. Bunu yaparken de Kur'an ve sünnet yolundan ayrılmamıştır. Her daim, İslamiyet'i, hakikat ve marifeti açıklamıştır. Yine o, tembellik ve miskinliği eleştirmiş, tasavvuftaki incelikleri toplum içerisinde ilmek ilmek işlemiştir.

Gönül insanı Hacı Bektaş'a göre din, iman ve insanlığın özü; iç ve dışın aynı olmasıdır. Kamil insan, tasavvufî eğitim ile iç dünyası kirlilerden arınmış insandır. O, her şeyin özünde insanı aramış ve kendi gönül Kâbe'sini insan olarak ifade etmiştir.

Sıdika ÇANAKÇI

Hacı Bektâş Velî 1209-1270 yılları arasında yaşamış bir Türk sufisidir. Türk Tasavvuf tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisi olarak kabul edilir. Yesevî meşrep ve ananesine bağlıdır. Horasan bölgesinden irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere Anadolu'ya hicret etmiştir. Etrafında yetiştirdiği dervişleri Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli hizmette bulunmuş, birçok fetihlere katılmıştır.

Hacı Bektâş Velî'nin eserlerinden yazılı, sözlü ve amelî boyutta İslamiyet'e dayalı tasavvuf geleneğine hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine tasavvuf nedir diye sorulduğunda *"Aklında ne varsa bırakasın, elinde avucunda ne varsa veresin, sana ne gelirse O'ndan gelir"* şeklinde yanıt vermiştir. Bu nasihatinde Hacı Bektaş, mâsivâ (Allah'tan başka her şey) ile meşguliyeti terk edip ânı yaşamayı, kanaat sahibi olmayı, Hakk'ın kaderine rıza göstermeyi tavsiye etmiştir. Hacı Bektâş Velî eserlerinde, tasavvufi kavramları ayet-i kerîme ve hadis-i şerîflerden örnekleyerek açıklar. Ona göre tevbe, kâmil ve erdemli mü'min olmanın ilk basamağıdır. *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın"* (Âl-i İmrân 3/103) ayeti bunu gösterir. O, dervişlere dünya zevklerine dalmamayı, dili Allah'ı anmakla meşgul etmeyi ve gönlü Allah'tan başkasının sevgisinden korumayı öğütler. Böyle yaptığı takdirde kişinin, her türlü kusurdan uzaklaşıp itaat, iyiliğe yönelerek, Hakk'a doğru yol alacağını belirtir. Hacı Bektâş Velî, *mürîd* kavramı hakkında, *"Eğer bilmiyorsanız, ilim (zikir) sahiplerinize sorunuz"* (Nahl 16/43) ayeti ile müridin manevi yolda rehberlik edecek bir mürşide ihtiyacı olduğuna dikkat çeker.

*"Tarikun hem üçüncü kavlı iy yar,
Mürîd olmak getürmek yolda ikrâr."*

Bu düşünceler, tasavvufun toplumsal yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Dervişleri alışverişinde, satışında, kazancında hakka riayete, kul hakkına itinaya ve Allah'ın adalet ve terazisini,

mizanı ve mahşer gününü daima hatırdan tutmaya sevk eder. Hacı Bektaş, mürid için hizmetin önemli bir esas olduğunu hatırlatarak, tüm insanları hizmete değer ve eşit seviyede görüp hizmette bulunmayı ister. Bunu ibadet şuuruyla yapmayı, ancak kimseden hizmet beklememeyi tavsiye eder. Hacı Bektâş, müridleri her zaman Allah'ın huzurunda bulunmanın bilinciyle iç ve dış edebe uymaya çağırır. Hacı Bektâş Velî *zikir* hakkında, dervişin Allah'ı anması ve gönlünde O'ndan başkasına yer vermemesi gerektiğini belirtir. Ona göre dervişin istek ve şikâyeti Allah'tan başkasına olmamalıdır. Çünkü gönül, Allah'ın görüldüğü ve baktığı bir mekândır. Bu yüzden dil ile zikrin yetersiz olduğunu vurgular; zikrin dilden kalbe, kalpten de hücrelere yayılarak tüm vücudu kaplayacak dereceye ulaşması gerektiğini belirtir.

Kulu Allah'a yaklaştırmak ve bu yüce sevgiyi gönüllerde uyandırmak için çalışan Hacı Bektâş Velî'ye göre *yakîn*, Yüce Allah'tan, O'nun sözünden ve buyruğundan duyulan gönül huzurudur. Yakîn, bütün hallerin özü, odağı ve nihayeti kabul edilir. Hakka'l-yakîn'in üstünlüğünü vurgulayarak bu vasfı kazanan kulun gözünde dünya ve onunla alakalı her şeyin küçüldüğünü söyler.

Hacı Bektâş'a göre kişinin kendi *nefsini* tanıması zorunludur. *"Nefsini bilen Rabb'ini bilir"* sözünü *"Yokluk ile nefsinin bilen varlık ile Rabb'ini bilir"* şeklinde yorumlamıştır. Rabb'ini layıkıyla tanıyan, onun ilah ve her şeyin sahibi olduğunu bilen kimse nefsinin kullukla bilir. Nefsinin hata ve kusurlarını bilen Rabb'inin büyüklüğünü bilir. Nefsinin fânî olduğunu bilen de Hak Teâlâ'nın bâkî yani sonsuz olduğunu bilir.

*"Zira nefis dileği İblis işidir.
Buları terk iden yahşı kişidir."*

Hacı Bektâş Velî'nin tasavvufi literatüre yazılı, sözlü, amelî boyutta çok önemli katkıları olmuştur. Gönülden başlayarak sevgi ve hoşgörü temelli bir tasavvuf ortaya koymuştur.

“**D**ünyada âlimler var... Kimi hikmet ilmini bilir ve kimisi de hey’et ilmini bilir. Şimdi söze şöyle devam edelim. İnsanda ağız var; acı, tatlı bilir. Göz, görmek bilir. Kulak, işitmek bilir. Dil, söylemek bilir. Burun, koklamak bilir. El, tutmak bilir. Ayak, yürümek bilir. Gönül, hoşluk ve nahoşluk bilir. Gönül ne fetva verirse dil onu söyler. Mesela, gönül bir şehristana ve ten de o şehrin hisarına benzer. Göğüs kafesi, o şehrin pazarına benzer. Yürek, bağır, böbrek, dalak dükkânlara benzer. Sıdk, ikrar, irâdet, isbât, riyâzet, şevk, muhabbet, havf, recâ, yakîn, tevekkül, tefekkür, tefâruk o şehirdeki metalara benzer. Mesciddeki çerağlar duvarları aydınlatır ama marifet çerağı gökten yere varıncaya kadar her yeri aydınlatır. İman, sermayeye benzer. Hak’tan gelen buyrukları, emirleri yerine getirmek kâra benzer. İmansız kalmaksa sermayesiz kalmaya benzer. Gözler teraziye benzer. Göz iki tanedir. Biri, zahire bakar, diğeri bâtına. Bâtına bakan terazisi ağır basan kişiye ne mutlu!¹

Hacı Bektaş Veli

Alevi-Bektaşî inancı, 13. yüzyıldan itibaren Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin önderliğinde Horasan erenlerinin hizmetleriyle Anadolu coğrafyasında temellenip gelişme imkânı bulmuştur. Pir ve Serçeşme Hacı Bektaş Veli, Anadolu’nun farklı bölgelerinde belli sürelerle konaklama ve tespitler yaptıktan sonra İç Anadolu’da Sulucakarahöyük köyüne gelmiş ve burada karar kılarak dergâh açmış, Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi Dergâhı’nda kendisine verilen Anadolu’nun irşatı ve iskânı görevi ile ilgili çalışmalarını başlatmıştır. Hacı Bektaş Veli önderliğinde başlatılan bu süreç, Anadolu tarihi açısından son derece önemli

içerikte olup sosyal, kültürel, politik, askeri ve ekonomik boyutlara sahip, irşat-iskân-irfan temeli üzerine kurulmuş son derece stratejik bir girişimdir.

13. yüzyılda Anadolu yarımadasının içerisinde bulunduğu genel konum her açıdan ciddi problemleri ve açmazları içermekteydi. Büyük kitleler halinde Horasan coğrafyasından göç ederek Anadolu’ya gelen Türkmen boyları, aşiretleri ve obaları 13. yüzyılda Anadolu’da büyük bir yaşam-varlık mücadelesine girmişti. Anadolu Selçuklu Devleti’nin yaşadığı çözümlenme süreci, karşıt askeri güç olarak Anadolu’da otorite kurmaya çalışan Moğol istilası, Bizans Devleti’nin başlayan gerileme dönemi, bölgesel politik ve askeri güç olarak beliren beylik yapılanması 13. yüzyıl Anadolu tarihinin en temel sosyolojik olguları arasında yer almaktadır. Türkmen toplulukları bu ve benzeri sosyal sorun ve realitelere karşın Anadolu’da yaşam-üretim-iskân faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Anadolu’da yaşam mücadelesi veren Türkmen topluluklarının bu sosyal gerçeği ile Hacı Bektaş Veli’ye misyon olarak Hoca Ahmed Yesevi Dergâhı’nda verilen iskan-irşat-irfan gayesi birleşmiş, Hacı Bektaş Veli Dergâhı adeta Anadolu’nun 13. yüzyıldaki iskan-irşat-irfan sürecinin ana merkezi olmuştur.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nda yetişen dervişler, dergâh tarafından Anadolu’nun dört bir yanına inanç-dede ocakları kurmak üzere gönderilmiş, görevli dervişler kurdukları inanç-dede ocakları ile farklı bölgelerde adeta yerleşik yaşamın temellerini atan ana özneler haline gelmişlerdir. Dervişler tarafından kurulan inanç-dede ocaklarının etrafında kısa zamanda köyler oluşmuş, vakıflar teşkil edilmiş, tarımsal faaliyetlerle yerleşik yaşam kalıcı bir sürece dönüştürülmüştür. 13. yüzyılda Anadolu coğrafyasında Hacı Bektaş Veli dervişleri tarafından gerçekleştirilen

¹Gıyasettin Aytaş, Hacı Bektaş Veli Külliyyatı, Fevâid, Fâtîha Sûresi Tefsiri, Besmele Tefsiri, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Makâlât, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010, s. 666-667.

rilen bu büyük stratejik ve toplumsal hareket eş zamanlı olarak Balkan coğrafyasına kadar taşınmıştır. Balkan coğrafyasında Hacı Bektaş Veli dervişi Sarı Saltık tarafından 13. yüzyılda temeli atılan sosyal-kültürel süreç devamında Doğu Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri varlığının öncülüğünü yapmıştır.

13. yüzyılda Anadolu'nun farklı bölgelerinde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na bağlı olarak kurulan Alevi inanç-dede ocakları, Anadolu'nun iskânına aracılık yaparken bir taraftan da irşat ve irfan hizmetini yerine getirmiştir. Hacı Bektaş Veli dervişlerinin Anadolu kırsalındaki irşat faaliyetleri "okunacak en büyük kitap insandır" ve "çalışmadan geçinenler bizden değildir" şeklindeki iki ana önerme üzerinde yükselmiştir. Hacı Bektaş Veli dervişleri Anadolu insanının gönlüne sevgi ve çalışmak boyutlu bir manevi sistemi taşımıştır. Oluşan bu manevi evren Anadolu insanını sevgi, ahlak, eşitlik, hoşgörü, üretmek ve çalışmak gibi evrensel erdem ve ilkelerle donatmıştır. Bu vesile ile başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılmış Alevi inanç-dede ocaklarının ve Bektaşî inanç merkezlerinin düşün-inanç dünyamızda öncelikli bir yeri bulunmaktadır.

Belli başlıklarla ifade etmeye çalıştığımız bu bilimsel ve tarihsel gerçeklerden yola çıkarak Alevi-Bektaşî inancı ile ilgili yazılı kaynakların araştırılarak ortaya konulması son derece önemlidir. Öncelikle Hacı Bektaş Veli Dergâhı olmak üzere Alevi inanç-dede ocakları ve Bektaşî inanç merkezleri hakkındaki arşiv kayıtlarındaki yazılı verilerin tespit edilerek analiz edilmesi ile Alevi-Bektaşî inancının tarihsel ve düşünsel kaynakları çok daha dinamik boyutta tanımlanmış olacaktır. Bu bilimsel realiteden yola çıkarak, bu alanda bir arı misali durmaksızın çalışan ve onlarca bilimsel çalışma üreten Tunceli Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Coşkun Kökel'in var olan çalışmalarına bir yenisini daha eklenmiştir.

Şimdi kısaca içeriğine değineceğimiz Hacı Bektaş Veli Dergâhı Yayınları olarak Haziran 2020'de, Ankara'da Hermes Ofset tarafından 1000 adet 978-605-81760-1-0 (Tk) 978-605-81760-2-7 ISBN numarası ile iki cilt halinde

basılan bu çalışmada, Dr. Coşkun Kökel tarafından, 19. yüzyılda kurulan ve tasavvuf-tarikat-tekke organizasyonunun kurumsallık açısından son derece önemli bir temsili olan Meclis-i Meşâyih kurumuna ait arşiv kaynakları taranarak kayıtlarda yer alan veriler ortaya çıkarılmıştır.

Meclis-i Meşâyih kurumunun temel arşivini oluşturan defterlerde başta Hacı Bektaş Veli Dergâhı olmak üzere Alevi inanç-dede ocakları ve Bektaşî inanç merkezlerine ait tüm veriler tespit edilmiş ve analiz edilerek Alevi-Bektaşî inancına ait yeni ve önemli bilgiler bilim dünyasının istifadesine ve insanlığın değerlendirilmesine sunulmuştur.

İki ciltten oluşan yayının ilk cildi "Tarihsel Süreç" adını taşımakta olup resmi olarak 1866 yılında kurulan Meclis-i Meşâyih kurumuna ait 50 adet defterden tespit edilen ve Alevi-Bektaşî inancına mensup inanç merkezlerinin hakkındaki arşiv belgelerinin analizini içermektedir. 225 sayfadan oluşan bu birinci ciltte Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın tarihsel ve inançsal konumunu analiz etmeye imkân veren tarihi Meclis-i Meşâyih kurumunun ne olduğuna ve önemine dikkat çekildikten sonra söz konusu defterlerde adı geçen Hacı Bektaş Veli Dergâhı ayrıntılı olarak değerlendirildikten sonra diğer Alevi-Bektaşî inanç merkezlerine değinilmiştir. Bu merkezler şöyledir:

1. Abdal Ata Dergâhı
2. Abdal Mehmed Dergâhı
3. Abdal Murad Dergâhı
4. Abdal Musa Dergâhı
5. Abdi Bey Dergâhı
6. Abdullah Baba Dergâhı
7. Ahi Mustafa Dergâhı
8. Akyazılı Sultan Dergâhı
9. Ali Baba Dergâhı (Birgi)
10. Ali Baba Dergâhı (Tire)
11. Dedebaba Dergâhı
12. Durbâli Dergâhı
13. Efendioğlu Hüseyin Dede Dergâhı
14. Elmalı Baba Dergâhı
15. Elvan Çelebi Dergâhı
16. Emin Baba Dergâhı
17. Emirci Sultan Dergâhı
18. Erdi Baba Dergâhı
19. Erikli Baba Dergâhı
20. Hacet Baba Dergâhı
21. Hacım Sultan Dergâhı
22. Hafız Baba Dergâhı
23. Haki Baba Dergâhı
24. Hasan Baba Dergâhı
25. Haydar Sultan Dergâhı
26. Horasanoğlu Derviş Ali Dergâhı
27. Hubyar Sultan Dergâhı
28. İbrahim Baba Dergâhı
29. İnci Baba Dergâhı
30. İskender Baba Dergâhı
31. Karaca Ahmed Sultan Dergâhı
32. Ketenci Baba Dergâhı
33. Kıncı Baba Dergâhı
34. Koniçe Dergâhı
35. Koyun Baba Dergâhı
36. Kurd Baba Dergâhı
37. Kütüklü-Kötekli Baba Dergâhı
38. Musa Baba Dergâhı
39. Mümin Dede Dergâhı
40. Niyazi Baba Dergâhı
41. Piri Baba Dergâhı
42. Postinpûş Baba Dergâhı

43. Priştine Bektaşî Dergâhı
44. Ramazan Baba Dergâhı
45. Rüstem Baba Dergâhı
46. Sadi Baba Dergâhı
47. Sarı Saltık Dergâhı (Babaeski)
48. Sersem Ali Baba Dergâhı
49. Seyyid Ahmed-i Kebir Dergâhı
50. Seyyid Baba Dergâhı
51. Seyyid İbrahim Bilal Dergâhı
52. Sûri (Sureti) Baba Dergâhı
53. Şahkulu Sultan Dergâhı
54. Şehitlik Dergâhı
55. Şemsi Baba Dergâhı
56. Şeyh Bedreddin Dergâhı
57. Şeyh Çoban Baba Dergâhı
58. Şeyh Çoban Dergâhı
59. Şeyh Merziban Dergâhı
60. Şeyh Nasreddin Dergâhı
61. Tahir Baba Dergâhı
62. Tepedelen Turan Dergâhı
63. Veli Baba Dergâhı
64. Virani Sultan Dergâhı
65. Yarımca Baba Dergâhı

İkinci cilt ise "Tarihsel Belgeler" adını taşımakta olup bu ciltte ise mevcut arşiv belgelerinin künye bilgileri ile orijinal görselleri ve günümüz Türkçesine çevrilmiş metinleri yer almaktadır. Meclis-i Meşâyih kurumuna ait son derece önemli arşiv belgelerini ilk defa bilim dünyasına taşıyan bu eser, içerik, metodoloji açısından alanında bir ilk olma özelliği taşımakta olup onlarca Alevi-Bektaşî inanç merkezi ile ilgili yüzlerce tarihi veriyi kapsamaktadır. Alanda çalışma yapanlara farklı bir bakış açısı kazandırarak büyük bir veri sunmaktadır. Bu tür bilimsel ve akademik çalışmaların çoğalması ve sözlü kültür geleneğimizin yazılı belgelerle desteklenerek gün yüzüne çıkarılması gelecek kuşaklara kültür aktarımı yapmak açısından da son derece önemlidir. Anadolu topraklarında, üzerinde oturduğumuz hazine sandıklarının içerisinde kim bilir daha nice gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen bilgi ve belge var... Hepsinin gün yüzüne çıkarılması ve dünya kültür havuzuna kazandırılması dileği ile.

Yunus ARİFOĞLU

Genç, yiğit ve cömert anlamında kullanılan fetâ kelimesi, fütüvvet olarak kavram haline gelmiştir. Bir Sûfî terimi olarak ortaya çıkan bu kavram, zamanla esnaf örgütü için kullanılmaya başlanmıştır. Fütüvvet hareketinin mensupları sûfîler ile kendileri arasında herhangi bir ayırım gözetmemiş, ikisini bir görmüşlerdir. Fütüvvet, sûfîler ile ticarî örgütlemelerin birlikteliğiyle toplumsal hayatın merkezine yerleşmiştir. Fütüvvet hareketi Irak ve Horasan bölgesinde eş zamanla ortaya çıkmıştır. Bu hareketin öncülerinin genellikle Horasan bölgesinde yetiştikleri görülmektedir. Fütüvvet, bu bölgede Melâmetîler arasında yaygınlaşmıştır. Kaynağını İslam medeniyetinin içerisinden alan fütüvvet hareketinin mensupları, Kur'an ve Hz. Peygamber'in hayatını kendilerine rehber edinmişlerdir.

Irak ve Horasan bölgesinde fütüvvet hareketinin mensupları cesur, kahraman, fedâkar ve cömert olarak bilinir ve onlara hayranlık duyulurdu. Bir sûfîde bulunması gereken, diğerkâmlık, iyilik, yardımlaşma, insanı sevme, anlayışlı olma, nefsine hakim olma gibi özelliklerinin hepsi fütüvvete mensup olanlarda da aranan hususiyetlerdi. Kişinin hasmının olmaması, herkesle iyi geçinme, barışık olma ve sofrasının Müslim-Gayrimüslim herkese açabilme de aranan diğer özelliklerdendi. Fütüvvet sahibi, bir gaye peşinde koşan ve bundan ne pahasına olursa olsun vazgeçmeyen kişi olarak da tarif edilmektedir. Sehl b. Abdullah, "fütüvvet sünnete uymaktır" ifadesiyle bu hareketin amacını özetlemiştir.

Sûfîler, ahlakî eylem ve fazileti fütüvvet ile müşahhas hale getirmiş ve bu kavramla iyi bir sûfî insanı tanımlamışlardır. Fütüvvet, "Âdem gibi özür dilemek, Nûh gibi iyi, İbrâhim gibi vefalı, İsmâil gibi dürüst, Mûsâ gibi ihlâslı, Eyyûb gibi sabırlı, Dâvûd gibi cömert, Hz. Muhammed gibi merhametli, Ebû Bekir gibi hamiyetli, Ömer gibi adaletli, Osman gibi hayâlı, Ali gibi bilgili olmaktır" şeklinde tarif edilmektedir.

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh fütüvveti teşkilâtlandırmış ve onu kurumsal hale getirmiştir. Halife bu kolların her birinin başına birer başkan/pîr tayin etmiş ve onları kendisine bağlamıştır. Kurumsal kimlikle birlikte fütüvvetin sembolleri belirginleşmiştir. Bu harekette dahil olanlar kemer kuşanır, şalvar giyer ve tuzlu su içerlerdi. Fütüvvet teşkilatı, sûfîlikle birleşmiş, tasavvufî bir niteliğe sahip olmuş ve esnaf sınıfıyla kaynaşarak mesleki mahiyette "Ahîlik" kurumunu meydana getirmiştir.

Ahîliğin Anadolu'da Doğuşu

Halife, fütüvvet kurumunu devletin uhdesine aldıktan sonra diğer İslam dünyasındaki sultanlara elçiler göndermiş ve onları teşkilâta dahil etmeye çalışmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev fütüvvet teşkilatına dahil olmak için Abbâsî halifeliğiyle temas kurmuş ve bunun için hocası Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a Halife Nâsır'a elçi olarak göndermiştir. Halife ise 1214 yılında, Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin başkanlık ettiği bir heyeti, 1214 yılında fütüvvet sembolleriyle birlikte (kâse, şalvar) göndererek kendisini teşkilâta dahil etmiştir. I. İzzeddin Keykâvus ve sonrasında I. Alâeddin Keykubad'ın da fütüvvet teşkilatına girmeleriyle Anadolu'da Ahîlik teşkilatının kuruluşu resmî olarak başlamıştır.

Ahîler Anadolu'nun dört bir yanına dağılarak hızla yayılmışlardır. Onlar şehirlere, kasabalara ve köylere dahi dağılmışlardır. Ahîlik teşkilatı özellikle de 13. yüzyıldan itibaren otoritenin kaybolduğu zamanlarda Anadolu'da iktisadî açıdan etkili oldukları gibi, siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Ahîlik teşkilatı Anadolu'da orta ölçekli bütün şehirlerde ihtisas kollarına sahipti ve her bir kolun müstakil bir zâviyesi vardı. Nispeten küçük şehirlerde çeşitli meslek örgütleri bir çatı altında toplanmıştı. Bu kurum Anadolu'da devlet ile esnaf arasında olası problemlerin çözümünde öne çıkardı. Eleman yetiştirme kadar, ürün kalite

tesinin denetimi ve fiyatlandırması da bu kurumun uhdesinde idi.

Ahîlik teşkilatında her bir kolun başında bulunan başkanlar, şeyh, halife veya nakib olarak anılırlardı. Birliklerin en tepesinde şeyhü'l-meşâyih adı verilen bir kişi bulunurdu. Ahîlik teşkilatı Osmanlı esnaf örgütlerinin de temelini oluşturmuş, 14. yüzyıldan itibaren daha kurumsal esnaf birliklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Ahî Evran

Ahî Evran, ahîlik teşkilâtının kuruluşunda ve yayılışında önemli rol oynayan bir isim olarak öne çıkmaktadır. Ahîlik teşkilâtı onun ismiyle görünür bir hale gelmiştir. Ahî Evran'ın asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas'tır. Ahî Evran olarak ünlenmiştir. Ahî Evran tarihî bir şahsiyet olmasına rağmen hakkında bilgiler menkıbeden öteye geçememiştir. Evran adı, Türklerin tabiatla kurduğu ilişkinin bir sonucu olarak "Gök, kâinat, ejderha" anlamına gelmektedir. Adından hareketle onun menkıbe içerisinde kaybolması da normal karşılanmaktadır.

Ahî Evran, İran'ın Hoy şehrinde dünyaya gelmiştir. Tasavvuf eğitimini Horasan bölgesinde Ahmet Yesevî'nin öğrencilerinden almıştır. Bağdat'ta fütüvvet teşkilatının önde gelen şahsiyetleriyle tanışmıştır. Hac ziyareti esnasında Evhadüddin-i Kirmanî ile karşılaşmış ve kendisinden istifade etmiştir.

Mecdüddin İshak'ın aracılığıyla Bağdat'tan Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da öncelikle Denizli, Konya ve Kayseri şehirlerini ve bu şehirlerde bir süreliğine yaşamıştır. Ardından Anadolu'daki pek çok şehri, kasaba ve köyü gezmiş ve son olarak Kırşehir'e yerleşmiştir. Ahî Evran, Anadolu'da Hacı Bektâş-ı Velî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile aynı zamanda yaşamıştır. Ahî Evran sûfî bir derviş olarak tasvir edilmektedir. Kırşehir'e yerleştikten sonra burada deri atölyesi kurmuş ve debbağlık yapmıştır. Ahî Evran, toplum arasında "velî", esnaf arasında ise "debbağların pîri" olarak anılmaktaydı. Sahip olduğu önemden dolayı Türk debbağların silsi-

lenâmelerinde başta gelmektedir. Ahî Evran ile birlikte bu silsilenâme bütün debbağların pîri olan Zeyd-i Hindî'ye dayandırılmaktadır.

Ahî Evran, Sultan Alâeddin Keykubad'ın destek ve yardımıyla bir sûfî olarak hem tasavvufu yaymaya çalışmış, hem de fütüvvet ilkelerine bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen ahîlik teşkilatının Anadolu'da yayılıp gelişmesi için büyük bir çaba harcamıştır. Bununla birlikte Ahî Evran, tekke ve zâviyelerde şeyh-mürîd ilişkilerini düzene koymuş, esnaf örgütlerinde usta, kalfa ve çırak ilkelerini, ilişkilerini belirlemiştir. Böylece ahîlik teşkilatı, Anadolu'da kökleri sağlam bir kurum haline gelmiştir. Ahîlik teşkilatında Ahî Evran'ın da gayretleriyle Ahîliğin nizamnâmeleri oluşmuş ve bunlara fütüvvetnâme adı verilmiştir. Yine Ahîliğe girişte belli ilkeler belirlenmiş ve bu kurumda bazı temel semboller ortaya çıkmıştır. Ahîlik teşkilatına giriş, şerbet içmek (şüreb), şed veya peştemal kuşanmak, şalvar giyerek gerçekleştirilmiştir.

Ahî Evran, Kırşehir'e yerleştikten sonra buradan ayrılmamış ve burada vefat etmiştir. Bazı olaylardan yola çıkılarak 93 yaşında öldüğü varsayılmaktadır. Ahî Evran, Osmanlı döneminde esnaf sınıfı arasında pîr olarak bilinmekteydi. Kırşehir'de bulunan Ahî Evran Zâviyesi, özelde debbağların, genelde ise zanaat ehlinin mânevî merkeziydi. Ahî Baba ve onun salâhiyet verdiği diğer şehirlerdeki Ahî Baba unvanını taşıyan ahî teşkilâtı pîrleri, ahî teşkilatına üye alma ve ahî sembollerini verme hakkına sahiplerdi. Zaman zaman yaşanan problemlerde Ahî Baba ve ona bağlı olan zâviye şeyhleri, devletten bütün esnafın pîri olduklarını tasdik eden beratlar alma yoluna gitmişlerdir.

Ahî Evran, esnaf teşkilatı arasında sahip olduğu haklı şöhretten dolayı geç dönemlerde bile Ahî Evran Zâviyesi, esnaf sınıfı nezdinde mânevî tesirini devam ettirmiştir. Ahî Evran'ın itibarı Anadolu'yla birlikte Balkanlar ve Kırım coğrafyasına kadar yayılmıştır.

TERCİHİM ESOGÜ

